

ANDRZEJ R. GAŚSIOROWSKI

Z DZIEJÓW POLSKICH ORGANIZACJI AKADEMICKICH
NA LITWIE1. ZJEDNOCZENIE POLAKÓW
STUDENTÓW UNIwersYTETU LITEWSKIEGO (1925-1940)

Przełomowym wydarzeniem w życiu miejscowej młodzieży był dzień 6 lutego 1922 r., gdy utworzono Litewski Uniwersytet w Kownie. Powstała także możliwość podjęcia studiów przez młodych Polaków. Po dwóch latach działalności tej uczelni skorzystało z tej okazji zaledwie ich 18. W tym czasie studiowało w Kownie 1128 Litwinów, 387 Żydów, 15 Rosjan, 5 Niemców i 4 Białorusinów. Pod koniec roku akademickiego 1925/26 już 66 polskich studentów można było spotkać na wszystkich siedmiu wydziałach¹. Jednocześnie dojrzewała myśl do zjednoczenia polskiej młodzieży akademickiej w jednej wspólnej organizacji. Inicjatywę tę podjęto na forum utworzonej w 1925 r. sekcji akademickiej działającej przy Towarzystwie Popierania Kultury i Oświaty „Pochodnia”. Głównym inicjatorem tego pomysłu był student Zygmunt Ugiański. W tym celu 8 grudnia 1925 r. zwołano ogólne zebranie poświęcone tej sprawie. Powstał wówczas projekt utworzenia polskiej organizacji akademickiej o nazwie **Zjednoczenie Polaków Studentów Uniwersytetu Litewskiego (ZPSUL)**². W czasie spotkania założycielskiego

---

Dr hab. ANDRZEJ R. GAŚSIOROWSKI – emerytowany pracownik Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie; e-mail: wilenska2019@wp.pl.

¹ Na Wydziale Teologiczno-Filozoficznym – 1, Teologiczno-Ewangelickim – 1, Humanistycznym – 8, Prawa – 20, Matematyczno-Przyrodniczym – 8, Medycznym – 15, Technicznym – 13. Z pewnością liczba studentów polskich była wyższa, co wykazały głosy na liście polską w czasie wyborów do samorządu studenckiego. Zob. J. SAWICKI, *Rozkwit i upadek. Polski ruch akademicki na Litwie w latach 1922-1940*, „Magazyn Wileński” 1997, nr 1, s. 15.

² Od 1930 r. nazwa ZPSUL została zmieniona na Zjednoczenie Polaków Studentów Uniwersytetu Witolda Wielkiego (ZPSUWW).

akces do niej zgłosiły 44 osoby. Spośród nich dokonano wyboru pierwszego zarządu Zjednoczenia w składzie: Zygmunt Ugiański (przewodniczący), Ksawery Narkiewicz (wiceprzewodniczący), Leon Szabun (sekretarz), Halina Zalewska (skarbnik) i członkowie zarządu: Czesław Bańkowski, Stanisław Hawryłkiewicz, Władysław Urniaż³. W imieniu nowo powołanego zarządu Z. Ugiański między innymi stwierdzał: „Wchodząc jako zorganizowana jednostka z jednej strony do życia społeczeństwa polskiego w Litwie, a z drugiej występując publicznie w życiu naszej wszechnicy, musimy się okazać godnymi spadkobiercami naszych poprzedników filareckich, godnymi następcami polskiej młodzieży akademickiej poprzednich pokoleń, godnymi synami swego narodu”⁴. Organizacja otrzymała stałą siedzibę w Domu Polskim w Kownie przy ulicy Elizy Orzeszkowej 12. Utworzono tam własny punkt informacyjny, biuro pracy oraz bibliotekę z czytelnią prasy i czasopism. Było to również miejsce zebrań zarządu oraz spotkań z członkami Zjednoczenia.

Dalszymi szczegółami związanymi z funkcjonowaniem Zjednoczenia miała zająć się specjalnie utworzona komisja organizacyjna. Jej głównym zadaniem było opracowanie statutu ZPSUL. Projekt taki wkrótce został przedłożony władzom uniwersyteckim, które go zatwierdziły. Zgodnie z przyjętym statutem, Zjednoczenie miało obejmować całokształt spraw studenckich, jako placówka o charakterze zbliżonym do związku zawodowego⁵. Ponadto, jak głosił 2§ tego dokumentu: „Celem zrzeszenia polskiej młodzieży akademickiej Litwy jest kształcenie i wychowanie swych członków w duchu kultury narodowej, krzewienie wśród członków zamiłowania do nauki, sztuki, krajoznawstwa i sportu oraz niesienie im pomocy materialnej”. Miało to być podstawą do zespolenia i ujęcia w ramy organizacyjne całego polskiego środowiska studenckiego na terenie Litwy, jako „swoistego regulatora życia

---

³ *Zebranie organizacyjne. Zjednoczenie Polaków Studentów Uniwersytetu Litewskiego*, „Dzień Kowieński” 1925, nr 272, s. 2; M. JACKIEWICZ, *Polskie życie kulturalne w Republice Litewskiej 1919-1940*, Olsztyn 1997, s. 263.

⁴ *Z powodu założenia Zjednoczenia Polaków – studentów Uniwersytetu Litewskiego*, „Dzień Kowieński” 1925, nr 278, s. 3.

⁵ Przyjęty program Zjednoczenia wynikał z przekonania, że: „Organizacja musi przede wszystkim mieć program ekonomiczno-reprezentacyjny. Działalność ekonomiczna polega na zdobywaniu funduszy, na udzielaniu kredytu krótko i długoterminowego, na pośredniczeniu przy wyszukiwaniu pracy zarobkowej. Natomiast reprezentacja polega w pierwszym rzędzie na udziale w wyborach do Przedstawicielstwa studentów Uniwersytetu Litewskiego”. (Pod koniec 1927 r. Kapitał Zjednoczenia stanowił około 4200 litów, udzielono też 42 pożyczek na sumę 3650 litów). E.M. SCHUMMER, *Nowa Litwa*, Warszawa 1930, s. 121.

akademickiego”⁶. Oficjalne rozpoczęcie działalności Zjednoczenia przeciągnęło się cały rok. Okazało się bowiem, że projekt statutu musiał być dostosowany jeszcze do wymagań nowej litewskiej ustawy o stowarzyszeniach. Oprócz utrudnień natury formalnej, niełatwo było także zachęcić niezorganizowaną dotychczas młodzież do systematycznej pracy społecznej. Utrudniało to tworzenie wewnętrznych struktur organizacyjnych, by zaistnieć w środowisku uniwersyteckim jako samodzielna grupa polskiej młodzieży⁷. Pojawiła się także konieczność ustalenia głównych kierunków i celów w pracy ideowej i organizacyjnej. Miały one dotyczyć: zorganizowania samopomocy materialnej, zapobiegania przerywaniu studiów, doskonalenia ojczystego i litewskiego języka, pogłębiania wiedzy historycznej, rozwijania zainteresowań kulturalnych i sportowych, zacieśniania kontaktów koleżeńskich, dążenia do objęcia organizacją wszystkich polskich studentów z Litwy studiujących w kraju i zagranicą oraz współpracy z innymi polskimi organizacjami młodzieżowymi⁸.

Powstanie Zjednoczenia miało doniosły wpływ na uaktywnienie polskiego ruchu studenckiego na Litwie. Urządzano spotkania towarzyskie, odczyty, obchody uroczystości kościelnych i państwowych. W czasie jednego z takich spotkań zrodziła się myśl zwołania ogólnego zjazdu polskiej młodzieży studiującej w Kownie i poza granicami Litwy, gdyż: „Już od dawna dojrzała potrzeba zbliżenia się akademickiej młodzieży polskiej Litwy dla wspólnej pracy na niwie narodowo społecznej, a przede wszystkim dla uporządkowania własnych spraw studenckich. Akademik Polak, obywatel Litwy, to przyszły pionier o prawo narodowe o nasze miejsce w państwie i powinien zawczasu się zaprawiać do przyszłej pracy”⁹. Ponadto uważano, że najważniejszym obowiązkiem polskich studentów powinna być jedność organizacyjna i udział we własnych stowarzyszeniach¹⁰. Zobowiązywał do tego również statut Zjednoczenia, który głosił, że głównym zadaniem ZPSUL jest troska o zrzeszanie całej polskiej młodzieży akademickiej we własnej organizacji w celu lepszego przygotowania do przyszłej służby obywatelskiej. Jak pisano: „Młodzież nie powinna zamykać oczu na całokształt polskiego życia w kraju, nie powinna bezkrytycznie przyjmować utarte hasła, utarte

⁶ TUBER, *Kilka uwag o Zjednoczeniu Polaków Studentów Uniwersytetu Litewskiego*, „Iskry” 1927, nr 1, 6.

⁷ TUBER, *Uspołecznienie młodzieży*, „Iskry” 1927, nr 4, s. 1.

⁸ K-MIERZ, *Najbliższe zadania*, „Iskry” 1927, nr 2, s. 1.

⁹ H. Żet., *Pierwszy zjazd polskiej młodzieży akademickiej Litwy*, „Iskry” 1927, nr 8, s. 2.

¹⁰ *O narodowość Polaka akademika*, „Iskry” 1927, nr 9, s. 4-5; *Korporacja „Concordia” rozpadła się*, „Iskry” 1928, nr 4, s. 16.

ścieżki, nie prowadzące w gruncie rzeczy do niczego. Powinna skryształować swój pogląd względem całego szeregu zagadnień doniosłej wagi i wypowiadać się szczerze i otwarcie”¹¹. Osiągnięcie tych celów miało prowadzić do powołania w przyszłości związku pełniącego rolę organizacji naczelnej, obejmującej wszystkie polskie organizacje i stowarzyszenia akademickie. Omawiano to 14 czerwca 1927 r. na zebraniu zarządu, na którym Zygmunt Ugiński (prezes Zjednoczenia) ponowił propozycję dotyczącą zwołania ogólnego zjazdu całej polskiej młodzieży akademickiej pochodzącej z Litwy. Wniosek ten przyjęto z zadowoleniem, a nawet ustalono wstępny program zjazdu¹². Spotkania zjazdowe miały odbywać się w każdym roku, jako próba konsolidacji całego polskiego ruchu akademickiego Litwy. Inicjatywa ta nie wszędzie jednak spotykała się ze zrozumieniem i przekonaniem o jej celowości. Wynikało to z braku tradycji organizacyjnych tego ruchu i niechęci do angażowania się w nurt niepewnych inicjatyw organizacyjnych. Postawę taką krytykowała tutejsza prasa polska, która donosząc o projekcie zwołania ogólnego zjazdu stwierdzała, że nadal nie poczyniono w tej sprawie koniecznych prac związanych z finalizacją tej inicjatywy. Jednocześnie podkreślano, że: „Zjazd młodzieży akademickiej powinien przede wszystkim zająć się kwestią zorganizowania życia własnego, unormowania stosunków pomiędzy młodzieżą akademicką rozproszoną po szerokim świecie, stworzenia jednej rodziny akademickiej”¹³.

W połowie 1927 r. projekt odbycia zjazdu doczekał się jednak realizacji. Ogłoszono, że to pierwsze wielkie spotkanie polskiej młodzieży akademickiej odbędzie się 27-28 sierpnia 1927 r. w Kownie. Udział w zjeździe zapowiedziało 102 delegatów (1 delegat na 5 osób) studiujących w Austrii, Belgii, Czechosłowacji, Francji, WM Gdańsku, na Litwie, Łotwie i w Niemczech. Ponadto 150 innych osób (bez prawa głosu) wyraziło chęć uczestnictwa w tym zgromadzeniu. Możliwość taką uzyskali wszyscy studenci z Litwy, absolwenci polskich gimnazjów, a nawet osoby, które przerwały studia¹⁴.

¹¹ Homo novus, *O zjazd i nie tylko o zjazd*, „Iskry” 1927, nr 4, s. 4.

¹² Planowany porządek Zjazdu był następujący: 1) otwarcie Zjazdu; 2) wybory prezydium; 3) powitania i przemówienia gości (gratulacje); 4) sprawozdania z działalności poszczególnych grup; 5) sprawa założenia ogólnego związku studentów Polaków z Litwy (ref. L. Sipowicz) i wybory komisji organizacyjnej; 6) sprawa pisma „Iskry”; 7) omówienie planu pracy na przyszłość (ref. St. Mikulicz); 8) odczyt C. Stefanowicza („Polacy tułacze, wędrowcy i wynalazcy”); 9) Wolne wnioski; 10) zamknięcie zjazdu. Zob. *Sprawy Zjazdu*, „Iskry” 1927, nr 6, s. 7; *Zjazd polskiej młodzieży akademickiej Litwy*, „Dzień Kowieński” 1927, nr 184, s. 4.

¹³ *Zjazd naszych studentów*, „Chata Rodzinna” 1927, nr 35, s. 4; *O zjazd i nie tylko o zjazd*, „Iskry” 1927, nr 4, s. 4.

¹⁴ Byli to: L. Sipowicz (Austria „Samogitia” – 13 studentów), K. Sienkiewicz (Belgia – 20 osób), H. Perkowski (Czechosłowacja – 5), S. Perkowski (Francja – 34), K. Narkiewicz (Litwa – 71).

Zjazd odbył się w pomieszczeniach Spółki „Omega” w Kownie, a jego otwarcia dokonał Zygmunt Ugiński, prezes Zjednoczenia. Przemówienia powitalne wygłosili przedstawiciele różnych polskich instytucji i organizacji na czele z Konstantym Plater-Zyberkiem, który witał zebranych w imieniu Towarzystwa „Pochodnia”. Odczytano też wiele depeš i listów gratulacyjnych z kraju i zagranicy. Ważnym punktem były sprawozdania, które składali przedstawiciele wszystkich krajowych i zagranicznych placówek akademickich. Dotyczyły one liczebności członków, kierunków studiów, warunków życia i studiowania, kontaktów koleżeńskich oraz formy pracy organizacyjnej i kulturalno-oświatowej. W imieniu ZPSUL sprawozdanie złożył Czesław Galiński, który stwierdził, iż życie akademickie Polaków na Litwie koncentrowało się na pracy naukowej, kulturalno-oświatowej oraz działalności związanej z samopomocą materialną. Urządzano odczyty, dyskusje, wieczorki towarzyskie i brano udział w pracach Przedstawicielstwa studenckiego Uniwersytetu Litewskiego. Sprawozdania zakończyły obrady pierwszego dnia Zjazdu. Drugi dzień obrad rozpoczęto od udziału we mszy świętej w kościele akademickim odprawionej przez ks. Jakubowskiego, który wygłosił homilię nt. „Miłości nieprzyjaciół”. Po mszy wszyscy udali się pod pomnik Adama Mickiewicza i tam złożono kwiaty. Następnie wznowiono obrady obejmujące następujące kwestie:

- 1) Problemy związane z wydawaniem pisma studenckiego „Iskry”.
- 2) Sprawy dotyczące założenia związku.
- 3) Najbliższe zadania Zjednoczenia Polaków Studentów Uniwersytetu Litewskiego¹⁵.

W sprawie pisma „Iskry”, jako organu prasowego ZPSUL, postanowiono wydawać go jako miesięcznik (poprzednio dwutygodnik) w rozszerzonej objętości. Podjęto też starania, by pismo to docierało do większej grupy czytelników w kraju i zagranicą. Redaktor Alfons Bojko uzasadniał ważną rolę, jaką „Iskry” odgrywały w życiu polskiego ruchu studenckiego na Litwie. Opinie na ów temat były jednak dość podzielone. Zastanawiano się nawet, czy pismo w tej formie powinno się ukazywać, czy nie należało zmienić jego treści informacyjnej i tematycznej, a nawet zastąpić działem studenckim na łamach popularnego „Dnia Kowieńskiego”. Ostatecznie przeważał pogląd za jego utrzymaniem, ale zwracano uwagę, że: „Od pisma młodzieży akademickiej można i należy wymagać, by było kuźnią młodej myśli polskiej”¹⁶.

Najwięcej osób studiowało medycynę, handel i na politechnice. *Pierwszy zjazd polskiej młodzieży akademickiej w Litwie*, „Iskry” 1927, nr 8, s. 2.

¹⁵ J. SAWICKI, *Rozkwit i upadek. Polski ruch akademicki na Litwie...*, s. 15.

¹⁶ *Pierwszy zjazd polskiej młodzieży akademickiej z Litwy*, „Dzień Kowieński” 1927, nr 197, s. 1-2. („Iskry” ukazywały się drukiem od 1 kwietnia 1927 do 18 czerwca 1934 r. w Kownie jako

Najbardziej ważkim problemem, który zdominował dyskusję delegatów, pozostawała jednak myśl scalenia całej polskiej młodzieży akademickiej Litwy w jednej, centralnie zarządzanej organizacji. Projektem tym miała zająć się specjalnie powołana na zjeździe komisja programowa w składzie: Alfons Bojko, Konstanty Gojżewski, Leonard Sipowicz, Władysław Ugiański i Eleonora Zwyczewiczówna oraz przedstawiciele starszego pokolenia: Ludwik Abramowicz, Bohdan Paszkiewicz i Czesław Stefanowicz. Myślą przewodnią obrad tej komisji było wystąpienie Zygmunta Ugiańskiego (prezes Zjednoczenia), który między innymi uzasadniał potrzebę pełnego zjednoczenia całej polskiej młodzieży akademickiej z Litwy w jednej organizacji narodowej i apolitycznej¹⁷. Nawiązując do tej wypowiedzi L. Sipowicz zaproponował nawet, by powołać taki związek jeszcze w czasie odbywającego się zjazdu. Znalazło to odbicie w następujących uchwałach zjazdowych:

a) Powołać do życia ogólny związek polskiej młodzieży akademickiej Litwy i wybrać komisję organizacyjną.

b) Zatwierdzić projekt statutu i skierować go do komisji organizacyjnej w celu dopracowania i zarejestrowania.

c) Upoważnić komisję organizacyjną do pełnienia obowiązków zarządu związku do chwili zwołania następnego zjazdu założycielskiego¹⁸.

Powyższe propozycje zebrani przyjęli jednogłośnie, co oznaczało zgodę na powołania nowej, wspólnej organizacji polskich studentów Litwy. Jak się okazało, była to chyba najważniejsza decyzja, jaką podjęto na zjeździe. Otworzyła ona drogę do powołania **Związku Polskiej Młodzieży Akademickiej Litwy** (ZPMAL). Związek ten miał skupiać wszystkich polskich studentów studiujących na Litwie i uniwersytetach zagranicznych, niezależnie od przynależności organizacyjnej¹⁹. Szczegóły powołania do życia nowego Związku powierzono specjalnej komisji organizacyjnej, która miała opracować wstępny projekt tej placówki oraz ustalić drogi do jej oficjalnego zarejestrowania. W imieniu komisji organizacyjnej propozycję tych działań

---

ilustrowany dwutygodnik, od października 1927 r. – miesięcznik. Później po konflikcie w polskim ruchu młodzieżowym wywołanym przez Tomasza Surwilłę, utworzono nowe pismo pt. „Głos Młodych”, które ukazywało się od 1 lipca 1935 r., jako organ prasowy całej polskiej młodzieży na Litwie. Wraz z tą zmianą zrezygnowano z publikowania kontrowersyjnych materiałów dotyczących tzw. stanowiska „krajowego” (tutejszości) na opcję bardziej narodową. Ostatni numer tego pisma ukazał się 15 stycznia 1940 r.).

¹⁷ *Życie studenckie*, „Iskry” 1927, nr 10, s. 14.

¹⁸ H. ŻET., *Pierwszy zjazd polskiej młodzieży akademickiej w Litwie*, „Iskry” 1927, nr 8, s. 4. (Skład komisji organizacyjnej: F. Sarnačka (50 gł.), B. Paszkiewicz (jednogłośnie), S. Radecki-Mikulicz (48 gł.), W. Stomma (50 gł.), Z. Ugiański (65 gł.), ks. Narkiewicz (52 gł.).

¹⁹ J. SAWICKI, *Rozkwit i upadek. Polski ruch akademicki na Litwie...*, s. 15.

pod nazwą „Plan pracy na przyszłość” przedstawił Stanisław Mikulicz-Radecki. Plan ten zawierał szeroki zakres zadań, które miały ułatwić proces scalenia całego polskiego ruchu studenckiego na Litwie. Ułatwić to miały następujące działania: 1. Pogłębienie znajomości języka ojczystego i litewskiego; 2. Pogłębienie wiedzy historycznej swego narodu; 3. Włączenie się do ogólnych prac w życiu polskiej społeczności; 4. Łączenie się w związki i zacieśnienie koleżeńskich kontaktów; 5. Objęcie organizacją ogółu Polaków z Litwy studiujących za granicą; 6. Skupienie wszystkich w jednej organizacji studenckiej nadającej tym placówkom jednolity charakter; 7. Przeprowadzenie Zjazdu polskiej młodzieży akademickiej z kraju i z zagranicy; 8. Ożywienie życia kulturalnego; 9. Zachęcić i umożliwić bliższe kontakty z młodzieżą szkolną: „sobótki”, odczyty, imprezy artystyczne, rozrywkowe²⁰. Na zakończenie Zjazdu przyjęto z zadowoleniem wiadomość, iż ZPSUL zostało oficjalnie zalegalizowane na forum Uniwersytetu Litewskiego w Kownie. Decyzja ta umożliwiła szerszy i oficjalny udział polskiej młodzieży w życiu Uniwersytetu, a w tym uczestnictwo w posiedzeniach uczelnianej komisji stypendialnej²¹.

Zjazd był sukcesem działaczy Zjednoczenia Polaków Studentów Uniwersytetu Litewskiego i całej polskiej młodzieży akademickiej Litwy. Jak pisały „Iskry”: „Zrobiliśmy to w przeświadczeniu, że potrzeba takiego zjazdu dojrzała już dostatecznie i w nadziei, że znajdziemy w tym względzie gorący oddźwięk w zainteresowanych kołach”. Stwierdzano bowiem, że nadszedł czas do nawiązania bezpośredniego kontaktu pomiędzy wszystkimi studentami „w celu stworzenia skonsolidowanej jednostki, nie zaś, jak dotychczas, żyć i pracować każdy na swoją rękę”²². Zjazd zapoczątkował doroczną tradycję takich spotkań, które odgrywały kluczową rolę w życiu całej polskiej młodzieży akademickiej. W ten sposób zakończono podstawy budowy struktur polskiego ruchu akademickiego wywodzącego się z terenów Litwy²³. Dokonania te dopełniono 4 grudnia 1927 r., zgłaszając do wyborów samorządu studenckiego następujących kandydatów: W. Jankowskiego, J. Majewskiego, S. Radeckiego-Mikulicza, G. Stefanowiczówną, H. Szyłkarskiego

²⁰ *Najbliższe zadania*, „Iskry” 1927, nr 2, s. 1; *Zjazd naszych studentów*, „Chata Rodzinna” 1927, nr 35, s. 4.

²¹ *Pro domo sua*, „Iskry” 1927, nr 7, s. 5.

²² *Jeszcze o zjeździe*, „Iskry” 1927, nr 5, s. 1.

²³ W skład zarządu Zjednoczenia wchodził: Z. Ugiński – prezes, S. Radecki-Mikulicz – wiceprezes, W. Stomma – skarbnik, H. Radecka-Mikuliczówna – sekretarz, członkowie: A. Bojko, J. Gabert i C. Galiński.

i Z. Ugiańskiego²⁴. Była to kolejna próba sił zakończona sukcesem, gdyż na listę polską oddano 113 głosów. Liczba uzyskanych głosów znacznie przewyższała stan członków Zjednoczenia. Wynik ten umożliwił uzyskanie dwóch mandatów, które objęli Stanisław Mikulicz-Radecki i Zygmunt Ugiański. Udział polskich przedstawicieli w życiu Uniwersytetu Kowieńskiego był też dowodem gotowości do zgodnego współżycia i współpracy ze wszystkimi organizacjami studenckimi²⁵. Jednocześnie młodzież polska wykazała, że jest silną i dobrze zorganizowaną grupą studencką. Umożliwiło to stronie polskiej nie tylko zabieranie głosu w sprawach dotyczących ogółu młodzieży akademickiej, ale także jej praw mniejszościowych. Udział w Przedstawicielstwie studenckim ułatwiał współpracę z młodzieżą innych mniejszości narodowych, a także otwierał szansę na dialog z młodzieżą litewską²⁶. Oceniając taki tok postępowania „Iskry” stwierdzały, że: „Jest to ujęcie rzeczy niezwykle trafne i w naszych warunkach jedyne”²⁷.

Postanowienia Zjazdu ZPMAL były przedmiotem wielu dyskusji w czasie obchodów drugiej rocznicy powstania Zjednoczenia. Doceniały to „Iskry”, pisząc: „Druga rocznica założenia ZPSUL-u obchodzona uroczystie zadokumentowała, iż dzień ten staje się coraz bardziej świętem polskiej młodzieży akademickiej studiującej w kraju, jest Świętem Zjednoczenia”²⁸. Główną uroczystość zaplanowano na 8 grudnia 1928 r. Tym razem obradom przewodniczył Konstanty Plater-Zyberk, będący honorowym członkiem Zjednoczenia. W toku dyskusji ponownie potwierdzono, że ZPSUL jest organizacją apolityczną stojącą wyłącznie na gruncie narodowym. Deklarację tę miała udokumentować uchwała dotycząca ustalenia jasnej „linii światopoglądowej polskiej młodzieży akademickiej Litwy”. Innym ważnym wydarzeniem w życiu organizacyjnym polskich studentów były walne zebrania Zjednoczenia,

---

²⁴ H. ŻYMONT, *W przededniu wyborów do przedstawicielstwa studenckiego*, „Iskry” 1927, nr 9, s. 2, 16; *Wyniki wyborów do przedstawicielstwa studenckiego*, „Iskry” 1927, nr 10, s. 5.

²⁵ H. ŻYMONT, *Wobec otwartej urny*, „Iskry” 1927, nr 10, s. 2. Liczba studentów Uniwersytetu w Kownie w 1927 r. wynosiła 3892 tys. W tym na Wydziale Teologiczno-Filozoficznym – 375, Humanistycznym – 735, Prawa – 1235[?], Medycznym – 757, Technicznym – 415. Ponadto było 348 wolnych słuchaczy. W Zjednoczeniu było 94 członków rzeczywistych, 2 honorowych, 4 filistrów i 7 wspierających („Iskry” 1927, nr 8, s. 16).

²⁶ „Dzień Kowieński” o wyborach do Przedstawicielstwa, „Iskry” 1927, nr 10, s. 16.

²⁷ *Zjednoczenie*, „Iskry” 1927, nr 10, s. 1-2. 9. Prezydium Zjazdu tworzyli: Czesław Stefanowicz sprawujący funkcję przewodniczącego Zjednoczenia (po rezygnacji Z. Ugiańskiego) oraz Czesław Galiński.

²⁸ Zob. „Iskry” 1927, nr 10, s. 1. (Sekretariat Zjednoczenia w okresie od 15 czerwca do 1 lipca był czynny we wtorki i czwartki w godz. 11-12, a w środy i soboty od 7-20. Wydano też polecenie uregulowania do jesieni składek członkowskich pod rygorem skreślenia z listy członków).

które odbywały się pomiędzy zjazdami. Poświęcone były one podsumowaniu dokonań organizacyjnych, realizacji postulatów zjazdowych, ustalaniu kandydatów do Przedstawicielstwa studentów oraz wyborom nowych zarządów Zjednoczenia. Na przykład 22 stycznia 1928 r. w spotkaniu takim brało udział 43 członków i kilku zaproszonych gości. Zebranie prowadził Henryk Szyłkarski, przewodniczący Zjednoczenia, oraz Felicja Sarnacka (sekretarz). Z dyskusji wynikało, że nie zmieniły się zasadnicze formy działalności zarządu, nie uczyniono też większych postępów na drodze rozwoju życia towarzyskiego, a także w staraniach o wychowanie ideowe i patriotyczne polskiej młodzieży. Natomiast w dorobku zarządu znalazły się: trzy wieczornice, kilka odczytów i wieczorków dyskusyjnych, wspólne wypadki za miasto oraz udział w wycieczce na wystawę rolniczo-przemysłową w Kłajpedzie. Doceniając rolę tych spotkań, postanowiono częściej je urządzać. Na organizatora tej formy zajęć wybrano Czesława Stefanowicza, czołowego działacza ruchu polskiego i nauczyciela Gimnazjum Polskiego w Kownie. W okresie zimowym zorganizował on kilka odczytów, które wygłaszała Krystyna Szukścianka (działaczka harcerska), prof. Włodzimierz Szyłkarski i pisarz litewski Józef Albin Herbaczewski (zwolennik pojednania polsko-litewskiego), a także sam C. Stefanowicz²⁹. Odbyło się też kilka imprez kulturalnych i towarzyskich, z których uzyskane dochody miały wspierać działalność polskich chórów, zespołów muzycznych, teatralnych, kursów i drużyn sportowych. Na pomoc oczekiwały także biblioteki, świetlice, stołówka studencka, były też wydatki na zakupy czasopism, książek, wydawanie pism i broszur. Ponadto Zarząd udzielał poparcia członkom Zjednoczenia przy ubieganiu się o praktyki studenckie, udział w kursach oraz pracach zarobkowych. Nadal dużym wyzwaniem były przygotowania do kolejnych wyborów w Przedstawicielstwie studenckim Uniwersytetu Kowieńskiego. Odbyły się one 8 lutego 1928 r. w obecności 31 członków tego gremium. Spośród nich Zygmunt Ugiński został wybrany do komisji gospodarczej. Brał on także czynny udział w pracach dotyczących warunków materialnych studentów. Był jednym z inicjatorów przedłożonej władzom uniwersyteckim petycji dotyczącej zwolnienia z opłat semestralnych mniej zamożnych studentów. Proponowano tam również bardziej korzystny dla młodzieży sposób przydziału stypendiów oraz finansowania studiów. Wnioski te zawarto w nowym projekcie statutu Przedstawicielstwa, który złożono do zatwierdzenia władzom Uniwersytetu³⁰.

²⁹ Archiwum Akt Nowych [dalej: AAN], Zespół MSZ, sygn. 947, s. 55 n. List J.A. Herbaczewskiego do prezesa ministrów RP z 15 lutego 1919 r.; zob. „Iskry” 1928, nr 2, s. 16.

³⁰ *Posiedzenie przedstawicielstwa studentów U.L.*, „Iskry” 1928, nr 2, s. 14.

Natomiast w działalności wewnętrznej ZPSUL nadal pozostawał nierozwiązany jeden z głównych problemów, który dotyczył określenia kierunku ideowego Zjednoczenia. Jak wspomiano, główny wpływ na to miały różnice w poglądach działaczy młodzieżowych. Jedni bowiem, jako lojalni obywatele tego państwa byli zwolennikami dążenia do porozumienia ze stroną litewską, drudzy uważali, że jest to niemożliwe i tylko zdecydowaną postawą i walką o własne prawa można będzie zachować polską tożsamość narodową. Spory wokół tej kwestii zapoczątkowały rozmowy, które stały się ważnym fragmentem nie tylko poszukiwań nowych dróg działalności, ale też próbą wypracowania wspólnej postawy ideowej w polskim środowisku akademickim na Litwie. Zagadnienia te były też przedmiotem wielu publikacji w miejscowej prasie, dyskusji na zebraniach i dorocznych zjazdach.

Innym problemem, który nadal nurtował polskie środowisko studenckie, było rozproszenie różnych organizacji i ośrodków akademickich. Stan ten miał się zmienić dopiero po włączeniu ich w struktury Związku Polskiej Młodzieży Akademickiej Litwy³¹. Związek, który aspirował do roli organizacji naczelnej, zdobywał coraz więcej zwolenników. Niektóre środowiska studenckie, które dotychczas niezbyt interesowały się tym projektem, teraz gotowe były go zaakceptować. Dostrzegano bowiem w tym pewną szansę na wzmocnienie i ożywienie całej działalności polskiej. Była to więc szansa na bardziej aktywne życie towarzyskie, kulturalne oraz kształtowanie wspólnej postawy ideowej całej młodej polskiej inteligencji na Litwie³². Zagadnienia te zdominowały obrady zarządu Zjednoczenia, którego posiedzenie odbyło się 26 lutego 1928 r. Przy okazji dokonano niezbędnych poprawek w statucie, postanowiono powiększyć bibliotekę, uaktywnić biuro pracy, ustalić program zbliżających się obchodów świąt narodowych i kościelnych³³.

Wiele ważnych spraw dotyczących całego polskiego środowiska akademickiego Litwy omawiano także na drugim zjeździe Związku Studentów Polaków Litwy, który odbył się 1-2 września 1928 r. Ważną rolę przy ich realizacji miały do spełnienia trzy komisje zjazdowe w następującym składzie³⁴:

---

³¹ Litewskie Archiwum Państwowe w Kownie (Lietuvos Valstybinis Archivas) [dalej: LVA], F. 1654, Ap. 1, b. 74, k. 21. Statut Stowarzyszenia Polskiej Młodzieży Akademickiej Litwy.

³² *O deklarację ideową*, „Iskry” 1928, nr 2, s. 1.

³³ *Doroczne walne zebranie ZPSUL*, „Iskry” 1928, nr 1, s. 13; *Walne zebranie ZPSUL-u*, „Iskry” 1928, nr 2, s. 15. Wybrano też nowy zarząd w składzie: C. Galiński – prezes, H. Szyłkowski – wiceprezes, F. Sarnacka – sekretarz, W. Stomma – skarbnik, członkowie: W. Jankowski, H. Kaczyńska, Z. Morawski.

³⁴ *Program II-go zjazdu studentów Polaków z Litwy*, „Iskry” 1928, nr 5, s. 4.

Komisja statutowa: L. Ludwikiewicz, Bohdan Paszkiewicz (referent komisji organizacyjnej), Stefan Perkowski, Leonard Sipowicz, Władysław Stomma i E. Żenkiewicz.

Komisja prasowa: N. Baniewicz, Alfons Bojko, Edmund Jakubowski, Stanisław Mikulicz-Radecki (referent komisji organizacyjnej), A. Orzechowski i K. Sienkiewicz.

Komisja programowa: Alfons Bojko, K. Gintowtt, K. Gojżewski, Edward Jakubowski, E. Narbutt, W. Stomma, Z. Ugiański i W. Urniaż. Dodatkowo do tej komisji dooptowano przedstawicieli starszego pokolenia: Ludwika Abramowicza, Bohdana Paszkiewicza i Czesława Stefanowicza³⁵.

Jak zwykle, po zjeździe jego postulaty i uchwały były inspiracją do działania. Jak donosiły „Iskry”: „Przez stawienie się na zjazd młodzież nasza stwierdziła wobec swego społeczeństwa i obcych swe istnienie oraz dała niezbity dowód dojrzałości społecznej, zrozumienia swych najbliższych i przyszłych obowiązków. Przyjęcie wniosku o powołaniu do życia [naczelnej] organizacji było świadomym wyrazem woli do pracy społecznej. Po zjeździe ogół naszej kształcącej się młodzieży z biernej, rozbitej na lokalne grupy, koła, zaczął się przekształcać w zwartą organizację”³⁶. Zagadnienia pozjazdowe z reguły omawiano na walnych zebraniach członków Zjednoczenia. Na przykład 14 października 1928 r. na spotkaniu z udziałem 37 osób Henryk Szyłkarski (prezes Zjednoczenia) zwracał uwagę na praktyczny dorobek zjazdu i konieczność wcielania w życie jego postanowień. Na zakończenie zebrania Zygmunt Mirowski (wiceprezes) nakreślił plan do wykonania na bieżący rok³⁷. Gdy spotkanie dobiegało końca, nieoczekiwanie jacyś sprawcy wybili szyby, wrzucono do wewnątrz kamienie i butelki z cuchnącą zawartością. Następnego dnia w gablocie (witrynie) polskich studentów na terenie Uniwersytetu pojawiły się obraźliwe napisy. Wyrwano nawet zamek i zniszczono umieszczone w gablocie zawiadomienie o odczycie jednego z profesorów nt. „Mesjanizmu Mickiewicza i Słowackiego”. Dowiedziawszy się o tym, kierownictwo Przedstawicielstwa studentów nadesłało list do Zjednoczenia z wyrazami ubolewania, piętnując tego rodzaju postępowanie, a rektor Uniwersytetu zarządził nawet w tej sprawie dochodzenie³⁸.

³⁵ *II Zjazd Polskiej Młodzieży Akademickiej Litwy*, „Iskry” 1928, nr 6, s. 3.

³⁶ *Kolejne zadania*, „Iskry” 1928, nr 1, s. 1. (Powołano też zarząd Zjednoczenia w składzie: Jan Hanusowski i Józef Majewski. Dopełniono także skład komisji rewizyjnej o Z. Mackusa i S. Palczyńskiego, natomiast nowymi kandydatami do zarządu zostali Alfons Bojko i Stanisław Sobolewski).

³⁷ *Życie studenckie*, „Iskry” 1928, nr 6, s. 13.

³⁸ E.M. SCHUMMER, *Nowa Litwa*, s. 121 (sprawców jednak nie wykryto).

W atmosferze pewnego zaniepokojenia o dalsze losy polskiej młodzieży akademickiej toczyły się przygotowania do kolejnych wyborów w Przedstawicielstwie studentów. Kandydatów należało zgłosić do 20 listopada 1928 r. Z tej okazji zarząd Zjednoczenia wydał odezwę do wszystkich polskich studentów Uniwersytetu Litewskiego w Kownie nawołującą do powszechnego udziału w wyborach i oddaniu głosu na listę polską. W „Iskrach” ukazały się liczne informacje na ów temat, które zachęcały do głosowania. Stwierdzano między innymi, że: „Kto tego nie rozumie, kto lekko sobie waży znaczenie wyborów, jest abnegatem narodowym i jako taki zasługuje na pogardę. Chwila bowiem, jaką przeżywamy, wymaga przede wszystkim skupienia sił do walki z dezserterką narodową, do walki ze zdradą przekonań polskich dla mglistych w przyszłości”³⁹. Wkrótce też Komisja wyborcza Przedstawicielstwa opublikowała skład 12 zgłoszonych list kandydatów. Zjednoczeniu przyznano listę nr 5. Teraz chodziło, by przynajmniej powtórzyć poprzedni wynik, uważany za sukces. „Iskry” zamieściły w tej sprawie kolejny już apel do polskich studentów, aby wywiązali się z tego zadania i wzięli udział w głosowaniu. Pisano między innymi: „Wzywamy wszystkich Akademików Polaków, czy to zrzeszonych w naszych towarzystwach akademickich, czy też pozostających z różnych motywów poza ich szeregami, do oddania swego głosu, do spełnienia obowiązku narodowego”⁴⁰. Uczestnictwo w samorządzie studenckim widziano jako szansę udziału w ogólnym życiu studenckim, gdyż: „Współpraca przyczynia się również niemało do przerzucenia mostu przez przepaść nieufności i niechęci, dzielącą społeczeństwo nasze do litewskiego”⁴¹. Spośród 3984 uprawnionych osób głosowało 2018 studentów, co stanowiło 51% stanu osobowego Uniwersytetu Litewskiego (1925 r. 70%). Wynik głosowania okazał się bardzo korzystny dla Zjednoczenia, na które oddano 136 głosów, co było znów wyższą liczbą niż stan osobowy polskiej organizacji studenckiej. Dzięki temu uzyskano 3 mandaty, które otrzymali: Czesław Galiński, Henryk Szyłkarski i Zygmunt Ugiński. Dodajmy, że nadal nie wszyscy Polacy brali udział w głosowaniach, bo wynik mógłby być jeszcze lepszy⁴². Na pierwszym posiedzeniu Przedstawicielstwa gratulacje

³⁹ Zob. „Iskry” 1928, nr 8, s. 15; *Odezwa Zjednoczenia Polaków studentów U.L. w sprawie wyborów do Przedstawicielstwa. Koleżanki i Koledzy!*, „Iskry” 1928, nr 7, s. 15.

⁴⁰ *W sprawie wyborów do Przedstawicielstwa*, „Iskry” 1928, nr 7, s. 3.

⁴¹ *Walne zebranie ZPSUL-u*, „Iskry” 1928, nr 7, s. 14.

⁴² Lista nr 5 polskich kandydatów była następująca: Zygmunt Ugiński, Czesław Galiński, Henryk Szyłkarski, Genowefa Stefanowiczówna, Stanisław Radecki-Mikulicz, Józef Majewski, Jan Hanusowski, Stanisław Palczyński, Zbigniew Mockus, Ksawery Narkiewicz, Alfons Bojko, Michał Ukiński. W czasie wyborów do komisji rewizyjnej C. Galiński otrzymał 13 głosów (co jednak nie zapewniło mu mandatu).

w imieniu władz uniwersyteckich złożył prorektor Vincas Čapinskis, który jednocześnie zakomunikował, że Senat zatwierdził przedłożony wcześniej i uzupełniony statut Zjednoczenia. Odniósł się także krytycznie do – jak stwierdził – „niekulturalnych zachowań”, wymieniając między innymi niszczenie polskich witryn ogłoszeniowych⁴³. Gdy wydawało się, że poprawia się atmosfera wśród studentów, 8 grudnia 1928 r. w czasie obchodów trzeciej rocznicy powstania ZPSUL znów doszło do incydentów. Strona litewska twierdziła, że zajścia te były spowodowane przez sprawców spoza uczelni. Władze uniwersyteckie na podstawie tych informacji zakazały przebywania na terenie Uniwersytetu osobom z zewnątrz. Sprawców tych czynów nigdy jednak nie wykryto, trudno było więc dowiedzieć, czy byli to studenci czy postronne osoby⁴⁴.

Jeszcze w 1928 r. pewien niepokój działaczy Zjednoczenia wywołała wiadomość o powstaniu nowej polskiej organizacji studenckiej w Kownie o nazwie Korporacja „Lauda”. W te ślady poszły też studentki i w 1930 r. założyły Związek Studentek Polek Uniwersytetu Witolda Wielkiego „Znicz”. Groziło to nie tylko rozbiciem polskiego ruchu studenckiego, ale także podziałami na polu społecznym i tak dość zróżnicowanej pod tym względem mniejszości polskiej na Litwie. Fakt ten mógł być przeszkodą w sytuacji, gdy podjęto próbę zjednoczenia całego polskiego ruchu studenckiego pod egidą utworzonego w 1927 r. Związku Polskiej Młodzieży Akademickiej Litwy. Niepokoje te pojawiły się, mimo że działacze nowych stowarzyszeń deklarowali ścisłą współpracę z pozostałymi związkami studenckimi. W obawie o dalsze rozbieżności ruchu studenckiego Henryk Szyłkarski, pełniący obowiązki prezesa Zjednoczenia, zgłosił wniosek, by zobowiązać wszystkich członków tych organizacji do jednoczesnej przynależności do ZPMAL. Akceptacja tej propozycji w jakimś stopniu miała zapobiec obawom zagrażającym jednoci polskiego ruchu studenckiego na Litwie. Ustalono też, że 15 lutego 1929 r. będzie oficjalną datą przystąpienia członków Zjednoczenia do ZPMAL. Tylko razem młodzież polska na terenie Kowna mogła skutecznie walczyć o swoje prawa i należną pozycję wśród społeczności akademickiej tutejszego uniwersytetu. Z podobnym apelem zarząd Zjednoczenia zwracał się do wszystkich

---

⁴³ *Odezwa rektora U.L. w sprawie zerwania witryny Z.P.S.U.L.*, „Iskry” 1928, nr 8, s. 16. „Odezwa rektora U.L. w sprawie zerwania witryny Z.P.S.U. 8 grudnia 1928 r. w Uniwersytecie została zdjęta (ze ściany) i trochę uszkodzona witryna Zjednoczenia Polaków Studentów U.L. Czyn ten, obrażający honor naszej Almae Matris, nie mógł być dokonany przez naszych studentów, jest to zapewne dzieło prowokatorów albo garstki nieuków, nie mających nic wspólnego z Uniwersytetem”.

⁴⁴ *Zajścia z witryną Zjednoczenia Polskich Studentów Uniwersytetu Litewskiego*, „Iskry” 1928, nr 3 i 8, s. 15 oraz 1929, nr 3-4, s. 18-19.

polskich środowisk, zachęcając do wspólnego działania oraz „ofiarną pracę społeczną, wzajemnej serdeczności, towarzyskiej atmosfery i zrozumienia dla różnicy poglądów”.

Wypracowanie zasad współpracy całego ruchu polskiego na Litwie było celem najważniejszym. Rolę taką miał spełniać Komitet Polski założony na wzór Komitetu Litewskiego w Wilnie. W Komitecie miała posiadać swoją reprezentację także młodzież akademicka⁴⁵. Sprawa była ważna, gdyż ukazało się nowe zarządzenie naczelnika miasta Kowna, które głosiło, że od 15 stycznia 1929 r. studenci nie będą mogli bez zezwolenia władz akademickich należeć do żadnych innych stowarzyszeń pozauniwersyteckich⁴⁶. Decyzje te mogły ograniczyć udział studentów w działalności innych polskich placówek mniejszościowych. Jednocześnie Vincas Čepinskis, rektor Uniwersytetu w Kownie, w czasie swojego wystąpienia na III Zjeździe młodzieży studenckiej stwierdzał, że członkowie Zjednoczenia byli zawsze lojalni w stosunku do władz Uniwersytetu, a także innych organizacji studenckich działających na terenie tej uczelni⁴⁷. Jak gdyby na przekór temu, naczelnik miasta Kowna powołując się na okólnik MSW, zarządził kolejną korektę statutów, które należało dostosować do nowo wydanych, bardziej represyjnych przepisów o stowarzyszeniach. Dotyczyły one między innymi zakazu bez zgody rodziców, należenia do organizacji pozaszkolnych osób niepełnoletnich, a w tym i do studenckich⁴⁸. Zarządzenia władz litewskich omawiano 27 stycznia 1929 r. na nadzwyczajnym zebraniu Zjednoczenia. Obawiano się bowiem konsekwencji wynikających z tych regulacji prawnych⁴⁹.

Mimo różnych trudności i kontrowersji, od czasu do czasu dochodziło do próby nawiązania kontaktów z młodzieżą litewską. Okazją ku temu był między innymi karnawałowy bal zorganizowany 9 lutego 1929 r. pod nazwą „Wieczór Akademików”, w którym brała udział również młodzież innych narodowości. Mimo wielu nieporozumień wokół spraw polsko-litewskich

⁴⁵ AAN, Zespół MSZ, sygn. 6141, s. 9-10. Tajny raport z 18 stycznia 1929 r. w sprawie powołania Komitetu Polskiego w Litwie.

⁴⁶ *Zawężenie praw młodzieży akademickiej* [Zarządzenie naczelnika m. Kowna z grudnia 1928 r.], „Iskry” 1928, nr 8, s. 14-15.

⁴⁷ *Trzeci rok istnienia Zjednoczenia Polaków Studentów Uniwersytetu Litewskiego*, „Sprawy Narodowościowe” 1929, nr 1, s. 142-144.

⁴⁸ *Życie studenckie*, „Iskry” 1929, nr 1-2, s. 31; tamże, nr 3-4, s. 16.

⁴⁹ „Sprawy Narodowościowe” 1929, nr 6, s. 876. (Nowy skład zarządu ZPSUL był następujący: Zygmunt Mirowski (prezes), Stanisław Mikulicz-Radecki (wiceprezes), Genowefa Stefanowiczówna (I sekretarz), Jan Hanusowski (II sekretarz), Józef Majewski (skarbnik), Zygmunt Dobrzyński i Zbigniew Mockus (członkowie zarządu), Władysław Stomma, Henryk Szyłkarski i Zygmunt Ugiański (komisja rewizyjna).

liczono jednak na to, że właśnie w środowisku młodzieży należy się doszukiwać szans na porozumienie. Potwierdzały to coraz częstsze kontakty na terenie Uniwersytetu Kowieńskiego i przede wszystkim wśród młodzieży studiującej poza granicami kraju. Najważniejszym zadaniem było jednak ożywienie współpracy z własnymi polskimi placówkami na terenie Litwy. Tym bardziej że działania młodzieży studenckiej wspierało wiele innych instytucji, a w tym Polskie Towarzystwo Drobno Kredytu, które przyznało w 1929 r. 1000 litów na „żelazny kapitał stypendialny” dla studentów Zjednoczenia⁵⁰. Wsparcie to zobowiązywało jednak do udziału w pracy społecznej i ukończenia studiów w określonym terminie. W dorobku Zjednoczenia na koniec upływającego 1929 r. można było zapisać założenie biblioteki, która posiadała ponad 1760 tomów i 99 czytelników oraz ogłoszenie od dawna oczekiwanej „Deklaracji ideowej” polskiej młodzieży akademickiej, która między innymi głosiła: „Polska młodzież akademicka Litwy, pomimo piętrzących się na każdym kroku przeciwności, trwa mocno na gruncie niewzruszonych zasad narodowych, ufna w zwycięstwo swej idei ślubuje zawsze mieć przed sobą ideał przynależności narodowej. Złączona jest ze swym krajem ojczystym Litwą węzłami przywiązania i tradycji. Wielka przeszłość rodzimego kraju jest jej drogowskazem, a praca państwowotwórcza jednym z haseł naczelnych”. Dalej stwierdzano, że: „Polska młodzież akademicka Litwy uważa, iż stanowi jedną bratnią rodzinę, łączącą wszystkich bez różnicy przekonań i poglądów”⁵¹. Ponadto zobowiązywano wszystkich członków Zjednoczenia do czynnego udziału w życiu Uniwersytetu i bliższej współpracy z młodym pokoleniem litewskim, gdyż, jak stwierdzano na III Zjeździe polskich studentów, „należy już dziś myśleć o osiągnięciu z nim *modus vivendi*”⁵².

2. ZJEDNOCZENIE POLAKÓW STUDENTÓW UNIwersytetu WITOLDA WIELKIEGO (1930-1940)

W 1930 r. Uniwersytet Litewski w Kownie przemianowano na Uniwersytet Witolda Wielkiego. Zmiana ta miała także wpływ na korektę nazwy Zjednoczenia Polaków Studentów Uniwersytetu Litewskiego. Uwzględniając to polska organizacja przyjęła miano: Zjednoczenie Polaków Studentów Uni-

⁵⁰ *W Zjednoczeniu Polaków Studentów U.L.*, „Iskry” 1929, nr 3-4, s. 19.

⁵¹ AAN, Zespół MSZ, sygn. 6158, s. 234. Trzeci zjazd polskiej młodzieży akademickiej.

⁵² *Trzeci zjazd polskiej młodzieży akademickiej Litwy*, „Iskry” 1929, nr 7, s. 3; J. SAWICKI, *Rozkwit i upadek. Polski ruch akademicki na Litwie...*, s. 15. (Cały tekst deklaracji ideowej obejmował 4 dziedziny: Naród, Państwo, Społeczeństwo, Rodzina akademicka).

wersytetu Witolda Wielkiego (ZPSUWW). Nie miało to jednak większego wpływu na działalność polskich studentów na terenie Uniwersytetu w Kownie. Jak dawniej, przygotowywano się już do IV zjazdu polskich studentów z Litwy. Zjazd odbył się 29-30 września 1930 r. z udziałem 150 delegatów i zaproszonych gości. Wśród nich był N. Liberys, prezes Polskiego Stowarzyszenia Akademickiego na Łotwie. Najbardziej interesującym punktem obrad były sprawozdania wszystkich grup studenckich z Litwy i studiujących poza jej granicami. Wystąpienia te okazały się sprzyjającą okolicznością do zaprezentowania wielu opinii i wniosków oraz szerokiej dyskusji o sprawach polskiej młodzieży akademickiej. Na przykład Alfons Bojko (sekretarz generalny ZPMAL) zachęcał do większej popularyzacji przyjętej na III Zjeździe deklaracji ideowej. Zgłoszono także propozycję budowy „domu akademickiego” w Kownie. Dokonano też zmian w statucie, przyznając przez dwa lata prawa członków osobom, które ukończyły studia bądź je przerwały. Przyjęto kilka uchwał dotyczących między innymi: wychowania w duchu narodowym, upowszechnienia polskiej prasy i książki, polepszenia sprawności w pracy organizacyjnej i zwiększenie prenumeraty „Iskier”, zaakceptowano też zmianę nazwy Zjednoczenia⁵³. Na zakończenie przeprowadzono wybory do nowego zarządu⁵⁴.

Początek lat trzydziestych był przełomowy w życiu polskich studentów na terenie Litwy, obejmował bowiem oprócz wewnętrznych przemian organizacyjnych, starania o wzmocnienie pozycji na terenie Uniwersytetu⁵⁵. Wiązało się to głównie z udziałem w wyborach do Przedstawicielstwa studenckiego. W 1931 r. zgłoszono do tego gremium 24 listy kandydatów. Zjednoczenie otrzymało listę nr 16, na której znaleźli się: Alfons Bojko i Gustaw Martusewicz (humanistyka); Stanisław Palczyński, Edmund Sołohub i Zygmunt Ugiański (prawo); Stanisław Mikulicz-Radecki i Maria Rymkiewiczówna (farmacja); Benedykt Jankowski, Halina Kowszyńcówna i Weronika Macie-

⁵³ LVA, F. 1654, Ap. 1, b. 71. Protokół z posiedzenia zarządu Nr 204 z 9 lutego 1931 r., s. 49.

⁵⁴ *IV doroczny zjazd Polskiej Młodzieży Akademickiej Litwy*, „Sprawy Narodowościowe” 1930, nr 5-6, s. 654. (Nowo wybrany skład zarządu: A. Bojko – prezes, czł. zarządu: H. Radecka-Mikuliczówna, S. Bukowski, B. Kobyliński, J. Majewski, W. Stomma, M. Ukiański, z-cy: Cz. Mikołajunas, S. Sienkiewicz, E. Zwycewiczówna).

⁵⁵ LVA, F. 1654, Ap. 1, b. 71. Protokół z posiedzenia zarządu Nr 198 (27) z 28 października 1931 r., s. 39. Batację o mandaty w przedstawicielstwie studentów Uniwersytetu w Kownie rozpoczęto dwa lata po utworzeniu 8 grudnia 1925 r. Zjednoczenia. Wystawiono wówczas własną listę kandydatów, na którą w 1927 r. padło 113 głosów, co dało dwa mandaty polskie. Liczba ta w 1928 r. wzrosła do 136 głosów i trzech mandatów. Rekordowa liczba głosów padła w 1930 r., gdy na listę polską oddano 148 głosów, ale już w 1931 r. wzrosła do 180 głosów, co dało również trzy miejsca w Przedstawicielstwie studenckim.

junówna (medycyna); Aleksander Czyżowicz (technika)⁵⁶. Jednocześnie podejmowano starania zamierzające do rozszerzenia współpracy z innymi polskimi stowarzyszeniami oraz całą społecznością akademicką. Zamierzano także za pośrednictwem Ambasady RP w Rydze podjąć próbę nawiązania kontaktów z krajem⁵⁷. Plany te wspierało kierownictwo Towarzystwa „Pochodnia” mimo wielu krytycznych ocen wysuwanych pod adresem niektórych działaczy akademickich. Okazją do wspólnej wymiany poglądów były różne spotkania, na które od czasu do czasu zapraszano przedstawicieli studentów. Jedną z takich okazji wykorzystała Eleonora Zwyciewiczówna i Józef Majewski, którzy reprezentowali studentów na walnym zgromadzeniu „Pochodni”⁵⁸. Utrzymywano też współpracę z Polskim Klubem Sportowym „Sparta” w Kownie oraz młodzieżą gimnazjalną i pozaszkolną, a także z Korporacją „Lauda”, Związkiem Studentek Polek „Znicz” i Związkiem Polskiej Młodzieży Akademickiej Litwy⁵⁹. Gorzej było z utrzymaniem kontaktów z młodzieżą z innych środowisk polonijnych. Pewien wyjątek stanowiły spotkania z polską młodzieżą akademicką z Łotwy. Od czasu do czasu miały miejsce również kontakty z młodzieżą litewską studiującą na uczelniach zagranicznych. Młodzież ta nieskrępowana wewnętrzną polityką własnego rządu spotykała się ze studentami polskimi⁶⁰. Natomiast w środowisku polskich studentów najlepszą okazją do wzajemnej współpracy były doroczne zjazdy całej polskiej młodzieży akademickiej organizowane przez ZPMAL. Kolejna taka okazja nadarzyła się 28-29 sierpnia 1931 r. na V Zjeździe⁶¹.

⁵⁶ *Walka przedwyborcza*, „Iskry” 1931, nr 8, s. 3.

⁵⁷ AAN, Zespół MSZ, sygn. 10217, k. 80. Okólnik MSZ w sprawie opieki kulturalnej nad narodowością polską za granicą z 28 lutego 1930 r.

⁵⁸ LVA, F. 1654, Ap. 1, b.71. Protokół z posiedzenia zarządu Nr 210 (4) z 5 lutego 1932 r. (Zarząd „Pochodni” udzielił 11 stypendiów miejscowym studentom i 6 dla studiujących zagranicą).

⁵⁹ *VI Zjazd Polskiej Młodzieży Akademickiej Litwy*, „Sprawy Narodowościowe” 1932, nr 4-5, s. 502. Podobnie było 26-27 sierpnia 1931 r., gdy uczestniczyli w VI Zjeździe polskiej młodzieży akademickiej z Litwy. Ogółem uczestniczyło w tym spotkaniu 175 osób oraz kilkusobowa delegacja polskich studentów z Łotwy. Na zakończenie obrad przyjęto dwie uchwały. Pierwsza dotyczyła większego zaangażowania w działalności społecznej studentów Polaków, a druga nawoływała do „zbliżenia z ludem” w celu powstrzymania fali wynaradawiania żywiołu polskiego.

⁶⁰ LVA, F. 1654, Ap. 1, b. 71. Protokół nr 183 z posiedzenia Zarządu w dniu 23 kwietnia 1931 r., s. 19; tamże, Protokół nr 187 z 18 maja 1931 r., s. 24. Polacy z Litwy studiowali w Belgii (Louvain, Gandawa, Antwerpia, Bruksela, Liège), Czechosłowacji, Francji (Grenoble, Nancy, Lille), Niemczech (Berlin, Gdańsk).

⁶¹ Spotkanie to otworzył Alfons Bojko, jako prezes ZPMAL. Dalsze przewodnictwo i prowadzenie obrad powierzył Janowi Oertelowi, który powołał prezydium zjazdu w składzie: B. Kibortówna, A. Bojko, Czesław Mikołajunas, J. Rymkiewicz, W. Wiszniewski. Zjazd witali: J. Łanowski, sekretarz generalny Polskiej Młodzieży Akademickiej z Zagranicy, M. Miż-Miszyn

W czasie obrad duże zainteresowanie wywołało wystąpienie rektora Uniwersytetu w Kownie, prof. Vincasa Čepinskisa, który wygłosił w języku polskim odczyt historyczny. Nawiązał do tego student Zygmunt Ugiński, który zaprezentował referat na temat setnej rocznicy Powstania Listopadowego. Dopiero po tych wystąpieniach, ale już drugiego dnia obrad, podjęto dalszą część zebrania. Po wystąpieniach delegatów z różnych ośrodków studenckich odbyła się szeroka dyskusja na temat funkcjonowania całego polskiego ruchu akademickiego Litwy. Wynikiem jej były następujące wnioski:

1. Polska młodzież akademicka powinna brać czynny udział w życiu społecznym i pracy polskich środowisk mniejszościowych.
2. Młodzież polska z Litwy studiująca za granicą po ukończonych studiach powinna wracać na Litwę.
3. Należy więcej uwagi zwracać na zagadnienia ekonomiczne i rozwój polskiego życia gospodarczego.
4. Konieczne jest wsparcie materialne polskiej młodzieży akademickiej pochodzącej z Litwy. Nadzór nad tym powinna sprawować komisja samopomocy, składająca się z członków ZPMAL, którzy ukończyli studia.
5. Potrzebne jest utworzenie stałego nadzoru nad realizacją uchwał zjazdowych⁶².

W celu praktycznej realizacji wysuniętych wniosków Gustaw Martusewicz, prezes Zjednoczenia, zwołał na 13 grudnia 1931 r. specjalne zebranie na temat realizacji zadań polskich młodzieży akademickiej Litwy. Wynikały one z niepewnej sytuacji polskich studentów, jaką niósł nowy rok akademicki w Uniwersytecie Witolda Wielkiego w Kownie. Wiele też zależało od władz uczelni. Doskonałym przykładem mógł być prof. Michał Romer, który piastując stanowisko rektora już w 1928 r. przyjaźnie odnosił się do polskiej młodzieży i zdecydowanie potępił antypolskie wystąpienia. Bywało jednak i tak, gdy władze uniwersyteckie wrogo odnosiły się do nielitewskich studentów, a nawet zakazywano używania języków mniejszości narodowych na terenie Uniwersytetu. W trosce o to, by unormować stosunki w Uniwersytecie, 12 marca 1933 r. na walnym zebraniu zarząd Zjednoczenia złożył petycję sprzeciwiającą się takim ograniczeniom. Stwierdzano w niej, że: 1. Młodzież polska z całą stanowczością przeciwstawi się wszelkim zakusom na

---

w imieniu polskiej młodzieży akademickiej na Łotwie i Eugeniusz Romer w imieniu społeczeństwa polskiego na Litwie.

⁶² *V Zjazd Związku Polskiej Młodzieży Akademickiej Litwy*, „Sprawy Narodowościowe” 1931, nr 4-5, s. 498. (Na zakończenie Zjazdu powołano komisje: rewizyjną, samopomocową i sąd koleżeński. Wybrano też nowy zarząd ZPMAL w składzie: C. Mikołajunas – prezes, zarząd: B. Kobylński, L. Kołyszówna, J. Majewski, G. Martusewicz, S. Mikulicz-Radecki, S. Sienkiewicz).

swe przyrodzone i obywatelskie prawo używania ojczystego języka. 2. Wzywa się polską frakcją Przedstawicielstwa w kierunku obrony zagrożonych praw młodzieży nielitewskiej, a ogół członków do niedawania posłuchu bezprawnym pogróżkom i żądaniom w tej sprawie⁶³. Potwierdzeniem obaw polskich studentów była postawa części wrogo nastawionych studentów litewskich. Na przykład w czasie posiedzeń Przedstawicielstwa studentów w dniach 23 marca i 7 kwietnia 1933 r. zażądano od władz uczeni, by ta uznała, że językiem obowiązującym na terenie Uniwersytetu jest język litewski i wszyscy takim językiem powinni się posługiwać⁶⁴. W czasie głosowania nad tymi propozycjami 21 członków Przedstawicielstwa poparło ten wniosek, ale 16 studentów z ugrupowań nielitewskich i socjalistycznych było przeciwnych, a 4 osoby wstrzymały się od głosu. Przegłosowane wnioski złożono władzom uczelni z prośbą – jak to stwierdzono – „o usunięcie tych nienormalnych zjawisk”. W obliczu takich zachowań Zjednoczenie wzywało do przeciwstawienia się aktom takiej dyskryminacji i współdziałania na tym polu z innymi, a nawet litewskimi stowarzyszeniami. Apel ten spotkał się z żywym przyjęciem w czasie obchodów ósmej rocznicy powstania Zjednoczenia⁶⁵. Spotkanie to tradycyjnie odbyło 8 grudnia 1933 r. z udziałem nie tylko społeczności studenckiej, ale także władz uniwersyteckich, obecnych i byłych działaczy Zjednoczenia oraz przedstawicieli wszystkich innych organizacji polskich⁶⁶. Do uczestników Zjazdu rektor prof. Michał Romer przesłał list gratulacyjny, w którym między innymi pisał: „W imieniu Uniwersytetu Witolda Wielkiego pozdrawiam serdecznie Zjednoczenie Studentów Polaków. Osiem lat zorganizowanej działalności akademickiej – to niemały okres czasu, zwłaszcza gdy sama Uczelnia liczy dopiero dwunastu rok istnienia. W zakresie pracy zdziałanej Zjednoczenie ma już dorobek niemały. Życzę mu dalszej pracy owocnej, połączonej z entuzjazmem dla nauki i gorącym szczerym idealizmem społecznym”⁶⁷. Wśród wielu uchwał zjazdowych uznano, że: „Najbliższym zadaniem polskiej młodzieży akademickiej Litwy jest szukanie dróg zbliżenia z młodzieżą litewską w imię szeroko pojętych ideałów państwowych oraz praca nad zorganizowaniem młodego pokolenia polskiego na Litwie, świadomego swych zadań państwowych i narodowych”.

⁶³ Zob. „Iskry” 1933, nr 2-3, s. 17.

⁶⁴ *Życie akademickie*, „Iskry” 1933, nr 4, s. 18-19.

⁶⁵ *W Zjednoczeniu Studentów Polaków UWW*, „Iskry” 1933, nr 5, s. 14.

⁶⁶ Zob. „Dzień Kowieński” 1933, nr 283, s. 4. (Poprzedni prezisi Zjednoczenia obecni na Zjeździe: Zygmunt Ugiński, Czesław Galiński, Henryk Szyłkarski, Czesław Mikołajunas, Józef Majewski, Bolesław Kobyliński).

⁶⁷ Zob. „Dzień Kowieński” 1933, nr 283, s. 4.

Pogląd ten wynikał z przekonania o potrzebie przełamania dotychczasowej nieufności i wrogości w celu odnalezienia wspólnego języka z narodem litewskim, z którym Polacy żyją od wieków⁶⁸.

W roku 1934 Zjednoczenie liczyło już 182 członków (59 studentek i 123 studentów), których można było spotkać na różnych wydziałach⁶⁹. Prace organizacyjne nadal ukierunkowane były głównie na działalność kulturalno-oświatową, w tym: odczyty, czytelnictwo (biblioteka liczyła 1913 tomów), zebrania dyskusyjne, lekcje języka francuskiego i niemieckiego, sobótki taneczne, wieczorki towarzyskie i obchody świąt państwowych i religijnych. Ponadto wiele uwagi poświęcano działalności samopomocowej, w tym Bratniej Pomocy, wspierającej mniej zamożnych studentów. Podkreślano też, że coraz częściej członkowie Zjednoczenia zabierali głos w sprawach społecznych i utrzymania polskiego szkolnictwa na Litwie. Na walnym zgromadzeniu 8 stycznia 1934 r. podjęto nawet uchwałę, w której między innymi stwierdzano, że: „Poczynania władz litewskich grożą likwidacją prawa do nauczania dzieci w ojczystym języku. Zarząd Zjednoczenia wzywał całe społeczeństwo polskie do przeciwstawienia się tym ograniczeniom, deklarując gotowość do czynnego poparcia takich działań”⁷⁰. Atmosferę takiej współpracy nadal utrudniały nieporozumienia pomiędzy młodym i starszym pokoleniem. Jak wszędzie, gdy podejmuje się nowe decyzje i działania, pojawiają się wątpliwości i spory. Jednak w sytuacji mniejszości polskiej na Litwie były one wyjątkowo groźne z uwagi na nieprzyjazny stosunek państwa litewskiego do ruchu polskiego. Polemika dotycząca stosunku i roli, jaką mieli odgrywać Polacy na Litwie, szczególnie dała o sobie znać w środowisku polskiej młodzieży akademickiej. Przykładem takim może być zwołane jesienią 1934 r. z inicjatywy Zjednoczenia ogólne zebranie polskiej młodzieży studenckiej. W czasie dyskusji doszło do ostrej polemiki pomiędzy zwolennikami bliższej współpracy ze stroną litewską, tzw. krajowców na czele

---

⁶⁸ W. BUDZYŃSKI, *Ze wspomnień dwudziestolecia w Republice Litewskiej 1919-1939*, rkps w zbiorach R. Mackiewicza 1960-1966, s. 387-389.

⁶⁹ *Sprawozdanie A. Dowgirda na dorocznym walnym zgromadzeniu Towarzystwa „Pochodnia”*, „Sprawy Narodowościowe” 1934, nr 2-3, s. 304. Na wydziałach studiowano: prawo – 32, ekonomię – 27, medycynę – 59, farmację – 17, odontologię – 10, technikę – 36, budownictwo – 19, technologię – 17, na Wydziale Humanistycznym – 20 i na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym – 24.

⁷⁰ Zob. „Dzień Kowieński” 1934, nr 23, s. 4. (Dokonano też wyboru nowego zarządu, w skład którego wchodził: Adam Dowgird (prezes), Piotr Kondratowicz (wiceprezes), Stefan Paprocki (sekretarz), Anatol Paszkiewicz (skarbnik), Leon Tautera i Wincenty Todowiański (członkowie zarządu), Maria Zaborska (II sekretarz).

z Alfonsem Bojko⁷¹ i przeciwnikami tych poglądów, dążących do zbliżenia z Rzeczpospolitą, których reprezentował Tomasz Surwiłło⁷².

Odnosząc się do tych kwestii, warto jednak postawić pytanie, czy strona litewska gotowa była podjąć taką współpracę bez spełnienia znanych postulatów terytorialnych. Wydawało się, że A. Bojko był gotowy zaakceptować fakt, z którego mogło wynikać, iż chodzi o Litwę ze stolicą w Wilnie, co z kolei było nie do przyjęcia dla jego oponentów. Konflikt ten przeniósł się także na forum popularnego „Kółka dyskusyjnego” działającego przy Zjednoczeniu, którym kierował Bojko. Na jednym ze spotkań referat wprowadzający pt. „Wewnętrzne życie Zjednoczenia” wygłosił A. Kowalewski, członek „Kółka”. W spotkaniu tym brali udział także przedstawiciele starszego pokolenia: Ludwik Abramowicz (dyrektor Gimnazjum Polskiego w Kownie), Wiktor Budzyński (prezes Towarzystwa „Pochodnia”) i Maria Surwiłłowa (nauczycielka języka polskiego gimnazjum w Kownie). Na początku Surwiłłowa zwróciła się do Bojki, by on dokładniej wyjaśnił pojęcie „Wielka Litwa”, którego używał i co przez to rozumie. W odpowiedzi miał stwierdzić, że chodziło mu o pojęcie „Litwy historycznej”, nazwy, która miała się pojawiać na ostatnim zjeździe ZPMAL, jako ogólnie akceptowana linia postępowania. Natomiast w opinii Tomasza Surwiłły pogląd ten był obcy dla większości studentów i tylko nielicznych łączył z tzw. krajowcami „młodych” i „starych”⁷³. Wraz z wstąpieniem do „Kółka” T. Surwiłły o dalszej współpracy mowy być nie mogło i A. Bojko wraz z kilkoma swoimi zwolennikami zrezygnował z dalszego w nim udziału. Kierownictwo nad „Kółkiem” objął wówczas Surwiłło, który zwołał zebranie wszystkich członków w celu omówienia aktualnych spraw nurtujących środowisko polskich studentów na Litwie. Krytyczne uwagi kierował do tej części młodzieży studenckiej, która w jego opinii stanowiła grupę rozpolitykowanej starszyny akademickiej, niezdolnej do realnej, codziennej pracy społecznej, ani do nauki. Wiele w tym było prawdy, gdyż poza głoszonymi hasłami i nierealnymi projektami trudno byłoby znaleźć przykłady społecznego zaangażowania, a i efektów w nauce też nie było zbyt wiele. Miała być to przyczyna tego, że polska

---

⁷¹ Alfons Bojko urodził się w Kownie w 1907 r. Poeta i działacz polskiego ruchu młodzieżowego, redaktor pism „Iskry”, zwolennik pojednania z Litwinami, po wojnie osiadł we Wrocławiu.

⁷² Tomasz Surwiłło urodził się w Rydze w 1896 r. W 1920 r. przedostał się na Litwę. Tu w środowisku polskim był znany jako działacz młodzieżowy i zwolennik zbliżenia litewskich Polaków z RP. W latach międzywojennych był redaktorem „Głosu Młodych”. W 1940 r. został aresztowany przez NKWD.

⁷³ AAN, Światowy Związek Polaków Zagranicą, sygn. 275, k. 6. Relacja nadesłana przez T. Surwiłłę do MSZ w Warszawie z 1934 r.

inteligencja na Litwie ciągle była mało widoczna. Pojawiały się także zarzuty pod adresem starszego pokolenia, które odpierał Wiktor Budzyński. Odnosząc się do krytycznych głosów dowodził, iż „rzekoma presja na młodzież ze strony polskiego kierownictwa na Litwie nie miała miejsca i nikt z powodu swoich przekonań nie miał przykrości”. Inne zdanie miał Ludwik Abramowicz, który gotów był przytoczyć takie przypadki.

Spory w środowisku polskim nie mogły sprzyjać stabilizacji i budowaniu jednolitego frontu w obliczu rosnącej presji ze strony miejscowych władz. W opinii Budzyńskiego także wizja zbliżenia polsko-litewskiego wyznawana przez niektórych działaczy młodzieżowych nie mogła przynieść żadnych efektów, a – jak twierdził – nieprzyjazny stosunek Litwinów do wszystkiego, co polskie, utrzymywał się przez cały okres międzywojenny. Budzyński krytycznie wypowiadał się również na temat zainicjowanego przez dyr. Drymera z MSZ w Warszawie kierunku polityki ugodowej względem Litwinów. Krytykował też „dwulicowe” działania niektórych miejscowych Polaków. W efekcie tych nieporozumień w latach 1935/36 doszło niemal do otwartego konfliktu między „młodymi” i „starymi”. Przykładem takim może być głośna sprawa pomiędzy studentami a Wiktorem Budzyńskim. Chodziło o skreślenie z listy osób udających się na Zlot młodzieży polonijnej w Warszawie – Anatola Paszkiewicza i Wiesława Wiszniewskiego. Uważano, że Budzyński nie chciał dopuścić ich do wyjazdu, gdyż pozostawali do niego w opozycji. Cały skład delegacji miał liczyć 15 osób, w tym 5 studentów. Odpowiadając na głosy krytyczne dotyczące tej sprawy, Budzyński zagroził nawet rezygnacją z honorowego członkostwa w Zjednoczeniu, jeżeli wymienione dwie osoby nie zostaną skreślone z listy uczestników. Ostatecznie wykluczeni studenci pojechali do Polski na własny koszt, a przy okazji poskarżyli się wiceministrowi MSZ w Warszawie, który przeprowadził w tej sprawie rozmowę z Budzyńskim. Natomiast kierownictwo Zjednoczenia zażądało od Budzyńskiego dodatkowych wyjaśnień w tej sprawie. Powołano nawet komisję dla jej zbadania. W skład komisji weszli: B. Jankowski, A. Surwiłło i H. Szatyński. Komisja opracowała 4-stronicowy raport datowany 30 września 1935 r. Kończył się on następującym stwierdzeniem: „Prosimy Sz. Pana o jak najrychlejsze przesłanie nam swej odpowiedzi na adres Zjednoczenia”⁷⁴. W. Budzyński w krótkiej notatce odmówił jakichkolwiek wyjaśnień oświadczając, że sprawa ta jego nie dotyczy, a powołana komisja nie ma żadnych ku temu

---

⁷⁴ AAN, Światowy Związek Polaków Zagranicą, sygn. 475, s. 1-6. Pismo zarządu Zjednoczenia do W. Budzyńskiego z 30 września 1935 r. i odpowiedź W. Budzyńskiego z 14 października 1935 r. (Listy ogólne – 1936).

kompetencji, by domagać się od niego takich wyjaśnień. Nieporozumienia te wywołały wiele zamieszania w środowisku polskim. Głos w tej sprawie zabierali między innymi: dyrektor gimnazjum Ludwik Abramowicz oraz adwokat Tadeusz Wróblewski, były redaktor „Przeglądu Wileńskiego”. W podobnym tonie wypowiadał się też prof. Michał Romer, uważany za zwolennika „państwowości litewskiej” i „krajowości”, choć nie wyrzekął się swej polskości. Pisząc o „krajowości” unikał jednak jej konserwatywnej odmiany, głoszonej na początku XX wieku i zastąpionej bardziej ugodowymi poglądami postępowców i demokratów⁷⁵.

Nadal jednak spory wokół problemu „Wielkiej Litwy”, a nawet definicji tego, co ona miałyby oznaczać, prowadziły do wielu nieporozumień w środowisku polskim. Ścierające się poglądy dalekie od pogłębionej debaty, o których pisało się w sposób ogólnikowy i niewyraźny, prowadziły do kolejnych nieporozumień. „Krajowcy”, jak ich nazywano, będący zwolennikami zbliżenia polsko-litewskiego, zostali zaskoczeni krytyczną reakcją przeciwników tego poglądu. Na kolejnym zebraniu członków Zjednoczenia z udziałem L. Abramowicza A. Bojko wygłosił nawet referat pt. „Stosunki pomiędzy organizacjami akademickimi”. W wystąpieniu swoim krytykował Zjednoczenie dowodząc, że tylko Związek Polskiej Młodzieży Akademickiej Litwy jest naczelną organizacją akademicką i jego uchwały obowiązują także Zjednoczenie. Jak dowodził, kierunek prezentowany przez „Iskry” był zaakceptowany przez zjazd delegatów ZPMAL, a jednocześnie zgodny z wcześniej przyjętą deklaracją ideową Związku. Udowadniał też, że głoszony przez niego termin „Wielka Litwa” jest przyjęty i używany przez Związek Polaków z Ziemi Kowieńskiej w Wilnie. Tego sformułowania miało używać także radio wileńskie. W ten sposób, jak twierdził, termin ten stosowany przez „Iskry”, „nie ma nic szkodliwego i karygodnego”. Podobnego zdania był Zygmunt Ugiański, dodając, że i w Polsce używa się pojęcia „Wielka Litwa”, ale było to oczywiste, że musiało odnosić się wyłącznie do Litwy historycznej.

Proponowany przez Bojkę punkt widzenia i próba jego obrony trudne były więc do przyjęcia nie tylko w Polsce, ale także przez większość miejscowych Polaków, dla których zwrot Wilna nie mógł być warunkiem pojednania polsko-litewskiego. Z drugiej zaś strony dla Litwinów był to również problem, bez którego rozwiązania nie było możliwości na pojednanie litewsko-polskie. Bojko, który oświadczył, że jego ojczyzną jest Litwa, być może w ten sposób starał się jakoś osłabić ten konflikt, a w efekcie rozpętał dalszą burzliwą dyskusję po obydwu stronach, i to nie tylko w środowisku polskim.

⁷⁵ Na tematy krajowe, „Dzień Polski” 1939, nr 158, s. 4.

Dał temu wyraz Stefan Paprocki, który porównał pogląd „krajowców” do kierunku prezentowanego przez wrogi Polakom litewski Związek Odzyskania Wilna. Ważnym głosem w tej dyskusji była wypowiedź obecnego na wspomnianym spotkaniu L. Abramowicza, który zażądał od „krajowców”, by ostatecznie wyjaśnili, o jaką „Wielką Litwę” im chodzi, czy tylko o hasło polskiej młodzieży, czy kierunek działania. Dodał, że gdy Polacy o to prowadzą spory, nawet sami Litwini coraz mniej agresywnie o tym zaczęli mówić. Przeciwnicy „krajowców” skłonni byli przyjąć termin „Wielkiej Litwy”, ale w związku z Polską. Zebranie polskich studentów nie rozwiązało sporu, a rehabilitacja krajowców nie udała się i zebrani rozeszli się raczej pod wrażeniem całkowitej ich kompromitacji. Trudno jednak było zbyt optymistycznie zapatrywać się na możliwość szybkiej zmiany nastroju wśród ogółu polskiej młodzieży, którą nadal „cechowała duża bierność i skłonność do oportunistów”⁷⁶. Natomiast w opinii litewskiego pisma „Rytas” projekty polskie były całkowicie utopijne, gdyż żaden Litwin na nie by się nie zgodził. Zdając sobie z tego sprawę, Tomasz Surwiłło zaproponował, by termin „Wielka Litwa” przyjąć w dwóch pojęciach, litewskim i polskim. Litwini chcieliby przejąć Wilno i uprawiać nacjonalistyczną politykę, ale – jak twierdził – są też i umiarkowani Litwini, którzy skłonni byli do porozumienia z Polską, pozostawiając istniejące granice. W takiej sytuacji uważał, że „krajowcy” głosząc potrzebę uznania państwowości litewskiej za własną, powinni szczerze opowiedzieć się, jaką opcję wybierają. Zachęcał więc do rezygnacji z „wykrętnych ogólników” i zdobycia się na odważną i uczciwą decyzję. Inicjatywa ta również nie znalazła wielu zwolenników. Wynik tych sporów nadal trudno byłoby uznać za zakończony, gdyż zamiast próby wzmocnienia polskiego ruchu studenckiego na Litwie doszło do podziału, który w sferze ideowej wręcz ją uniemożliwił.

W dość powszechnej opinii ogół młodzieży studenckiej opanowała jeszcze większa bierność oraz brak zaangażowania w sprawy społeczne. Pewne nadzieje na wyjście z tego impasu wiązano z postawą starszego pokolenia. Podejmowano bowiem próby bardziej aktywnego zaangażowania młodzieży do pracy narodowej i nawiązywania wzajemnej współpracy wszystkich polskich instytucji, stowarzyszeń i organizacji. Na przykład na dorocznych zgromadzeniach „Pochodni” przedstawiciele studentów składali relacje ze swej działalności, co miało być podstawą nie tylko do współpracy, ale i wsparcia ruchu akademickiego. Były to jednak zbyt ograniczone działania i możliwości,

---

⁷⁶ AAN, Zespół Światowy Związek Polaków Zagranicą, sygn. 275, s. 7. Relacja nadesłana przez T. Surwiłłę z 1934 r.

by dokonać zmiany dotychczasowego stylu życia polskiej młodzieży akademickiej⁷⁷. Pewne nadzieje, jakie wiązano ze zbliżającym się zjazdem całej polskiej młodzieży akademickiej, także nie mogły rozwiązać wszystkich problemów. Zawsze, jak to było w przeszłości, podejmowano takie próby, ale też pojawiały się nowe, trudne wybory wynikające z położenia mniejszości polskiej na Litwie. Podobnie było w 1934 r. w czasie VIII zjazdu, gdy poruszono tam głównie sprawy nurtujące środowisko polskich studentów. Trudno i tym razem było liczyć na rozwiązanie podstawowych problemów, które były przedmiotem sporów i nadal stanowiły zadanie czekające na rozwiązanie. Natomiast pewną dozę optymizmu znów przekazał rektor Uniwersytetu w Kownie Michał Romer, który w liście skierowanym do polskich studentów pisał: „Witam serdecznie zjazd Polskiej Młodzieży Akademickiej Litwy. Życząc mu powodzenia nie wątpię, że myśl i serce naszej krajowej Młodzieży Polskiej wskaże jej drogi właściwe i w obradach ją zahartuje, rozwinie krytykę i wytknie cele działania zbiorowego, ogarniającego nie tylko ją samą”⁷⁸.

Pewne próby załagodzenia sporów wśród młodych oraz starych z młodymi nie przynosiły spodziewanych efektów i nadal trwały bez końca. Spowodowało to, że kierownictwo „Pochodni” niechętnie odniosło się już nie tylko do poglądów i pomysłów przywódców młodzieżowych, ale również do krytycznych ocen działaczy starszego pokolenia. Konsekwencją tego była decyzja o zawieszeniu Zjednoczenia w prawach członka „Pochodni”⁷⁹. Ale i w środowisku studenckim nie zapanował pokój i znów rozgorzała dyskusja o roli, jaką powinien pełnić organ prasowy studentów, za jaki uważano „Iskry” redagowane przez A. Bojkę. Jak wspomiano, kształt tego pisma był przez część czytelników od dawna kwestionowany. Krytykowano nie tylko treści, ale też brak szerszych kontaktów z czytelnikami oraz nieskuteczny kolportaż. Próbę zażegnania tych sporów podjął Adam Dowird, jeden z bardziej aktywnych działaczy młodzieżowych. Zaproponował on, by utworzyć nowy typ pisma, które mogłoby reprezentować całą młodzież polską na Litwie, a nie tylko studencką. Wniosek ten nie był zupełnie nowy, gdyż kwestię tę poruszano już wielokrotnie wśród członków Zjednoczenia. Tym razem podjęto decyzję, w wyniku której postanowiono w miejsce „Iskier”

⁷⁷ LVA, F. 1169, Ap.1, b. 3. Pismo zarządu „Pochodni” do Sekcji samowychowawczej z 17 grudnia 1934 r.; *Doroczne zgromadzenie Towarzystwa „Pochodnia”*, „Dzień Kowieński” 1934, nr 150, s. 3.

⁷⁸ Zob. „Dzień Kowieński” 1934, nr 212, s. 3.

⁷⁹ LVA, F. 1654, Ap. 1, b. 84, k. 29. Protokół z posiedzenia zarządu nr 73 z 30 stycznia 1935 r.; tamże, k. 34, 35. Protokół z posiedzenia zarządu w dniu 21 marca 1935 r.

powołać nowe pismo pod nazwą „Głos Młodych” z podtytułem „Miesięcznik młodzieży polskiej w Litwie”. Pierwszy numer tego pisma ukazał się 1 lipca 1935 r., a jego oficjalnym wydawcą został Stanisław Palczyński. Faktycznym jednak założycielem i redaktorem był Tomasz Surwiłło. Pewną rolę w tym odegrał również Tadeusz Katelbach z MSZ w Warszawie, przeciwny poglądom prezentowanym przez „krajowców”. Pierwszoplanowym zamiarem tych zmian było odsunięcie od władzy „krajowców” pozostających pod wpływem starych działaczy spod szyldu „żubrów” wspierających „Iskry”⁸⁰.

Na łamach tego pisma jeszcze we wrześniu 1935 r. wspomniany Adam Dowgird wystąpił z kolejną propozycją dotyczącą zjednoczenia całego ruchu polskiej młodzieży akademickiej w jednej silnej organizacji studenckiej. W skład jej miałyby wchodzić, nadal samodzielnie istniejące, następujące organizacje: Zjednoczenie Polaków Studentów Uniwersytetu Witolda Wielkiego, Korporacja „Lauda”, Związek Studentek Polek „Znicz” i Związek Polskiej Młodzieży Akademickiej Litwy oraz grupy młodzieży studiującej zagranicą⁸¹. Pomysł ten nie zdobył jednak uznania wśród kierownictwa ZPMAL, gdyż uznano, że to ów Związek pełni taką rolę. Był to jednak pogląd dość uproszczony, gdyż spełniał on zaledwie coś w rodzaju wspólnej federacji skupiającej nadal samodzielnie istniejące organizacje studenckie. Pomysł Dowgirda był dalej idącą propozycją wzorowaną na centralnych organizacjach polskich, które działały na przykład w sąsiednich Prusach Wschodnich i na Łotwie. Organizacje takie, jako placówki naczelne zalecane przez Światowy Związek Polaków Zagranicą w Warszawie, obejmowały wspólnym programem całą młodzież polonijną, co w warunkach stowarzyszeń mniejszościowych uważano za najbardziej skuteczne rozwiązanie⁸². Na terenie Litwy i poza jej granicami nadal istniało kilka samodzielnych polskich organizacji i ośrodków studenckich, które nie przejawiały tym większego zainteresowania. Wynikało ono po części z wypracowanych już własnych form pracy organizacyjnej, ale także niechęci do zmian oraz istniejących pewnych podziałów społecznych. Nie bez wpływu pozostawały nadal niesprawne struktury organizacyjne tych stowarzyszeń, niewielka aktywność ich członków i działaczy, a także brak przekonania do wspólnej pracy organizacyjnej.

Mimo słabości i problemów polskiego ruchu akademickiego Litwy dokonano dużego postępu w działalności organizacyjnej tej młodzieży. Czy można było osiągnąć więcej? Na tego rodzaju pytania starano się odpowiedzieć

⁸⁰ M. JACKIEWICZ, *Polskie życie kulturalne...*, s. 64.

⁸¹ A. DOWGIRD, *Zreorganizujmy życie akademickie*, „Głos Młodych” 1935, nr 2, s. 17.

⁸² AAN, Zespół MSZ, sygn. 2315, s. 127. Uchwały zjazdu Polaków z zagranicy, Warszawa 1929.

na obchodach dziesiątej rocznicy powstania Zjednoczenia, które odbyło się 8 grudnia 1935 r. Do tego czasu przewinęło się w Uniwersytecie Litewskim w Kownie 374 polskich studentów, ale studia ukończyło zaledwie kilkadziesiąt osób. Fakt ten świadczy o wyjątkowo małej skuteczności i niewielkim zaangażowaniu w naukę polskiej młodzieży akademickiej. Stan ten uzasadniano trudną sytuacją materialną studentów i koniecznością pracy zarobkowej, choć z pewnością były także i inne tego przyczyny, jak brak motywacji do nauki, dalszych perspektyw życiowych, niewiara we własne możliwości, czy uzyskanie dobrej pracy po studiach itp. Kierownictwo Zjednoczenia i „Pochodni” wielokrotnie zwracało na to uwagę, podejmowano jednak mało skuteczne starania, które nie poprawiały efektywności nauki studentów, którzy często przeciągali pobyt na uczelni „jako pewien sposób na życie”. Na domiar złego niektórzy polscy absolwenci po ukończonych studiach zrywali kontakty z polskimi organizacjami, a nawet w czasie studiów do nich nie należeli, „bo tak było wygodniej” i łatwiej o bardziej efektowną stabilizację zawodową⁸³. Jak wynika z przytoczonych przykładów, problem był szerszy i bardziej skomplikowany, by móc go rozwiązać na płaszczyźnie istniejących wówczas możliwości. Dodatkowym utrudnieniem w pracy polskiej młodzieży na Litwie był niemal całkowity brak kontaktów z ośrodkami akademickimi w Polsce. Jedynie za pośrednictwem Konsulatu RP w Rydze utrzymywano sporadyczne więzi z krajem i niektórymi placówkami polonijnymi. Spośród takich przykładów można wymienić dziesięcioosobową wycieczkę do Berlina na zaproszenie Związku Akademików Polaków w Niemczech oraz wspomniane nieliczne spotkania ze studentami polskimi na Łotwie⁸⁴. Sytuację tę starał się jakoś poprawić Zbigniew Niekrasz, nowy prezes Zjednoczenia. Miało to polegać na większej mobilizacji wszystkich członków na rzecz własnej organizacji. Chodziło o bardziej aktywny udział w działalności samokształceniowej, kulturalno-oświatowej, organizacyjnej, sportowej i bratniej pomocy. W tym czasie Zjednoczenie liczyło już ponad 140 członków⁸⁵.

Próby ożywienia pracy organizacyjnej niewiele jednak mogły już zmienić, gdyż położenie mniejszości polskiej na Litwie nie dawało takiej nadziei. Tym bardziej że młodzi ludzie kończący studia, którzy aspirowali do bardziej znaczących stanowisk, na takie nie mogli liczyć, bo ich nie było. Tego

⁸³ *Bo tak wygodniej*, „Głos Młodych” 1935, nr 5, s. 15.

⁸⁴ LVA, F. 1654, Ap. 1, b. 84, k. 38. Protokół z posiedzenia zarządu nr 76 z 1 marca 1935 r.; k. 40. Protokół nr 81 z 27 kwietnia 1935 r.

⁸⁵ LVA, F. 1654, Ap. 1, b. 82, k. 19 i 20. Powiadomienie naczelnika miasta i powiatu Kowna z dnia 31 stycznia 1936 r. o zmianie siedziby i liczbie członków Związku.

rodzaju „polityka kadrowa” zniechęcała wielu absolwentów do bardziej aktywnego udziału w pracy narodowej. Jednocześnie zdarzały się znane już zarzuty ze strony kierownictwa „Pochodni”. Wysuwano je pod adresem działaczy studenckich, którzy jakoby mieli być nadmiernie rozpolitykowani, nie zaangażowani do nauki i pracy społecznej. W 1935 r. zagrożono nawet zawieszeniem ZPSUWW w prawach członka „Pochodni”. Groziło to wstrzymaniem wsparcia finansowego, a nawet i tak znikomych możliwości awansu zawodowego w strukturach polskich instytucji⁸⁶. Działacze „Pochodni” usadowieni na swoich stanowiskach aspirowali do roli głównych reprezentantów całej społeczności polskiej na terenie Litwy i nie zamierzali z tej roli zrezygnować. W praktyce tak to wyglądało, gdyż powiązania personalne i organizacyjne były na porządku dziennym. Mimo to trudno byłoby zarzucić „Pochodni”, że nie zajmowano się sprawami polskiej młodzieży akademickiej. Niektóre z nich zasługują na uznanie, by wymienić choćby wkład komisji stypendialnej, która wspierała mniej zamożnych studentów. Na przykład w roku akademickim 1936/37 przyznano 34 takie stypendia (28 w Kownie i 6 w Kłajpedzie). Wysokość ich była zróżnicowana i wahała się w granicach 40-100 litów w zależności od poziomu materialnego studentów. W 1936 r. uruchomiono bezpłatne zakwaterowanie w bursie dla 16 osób i 20 w 1937 r. Nadal dużą pomoc materialną studentom świadczyła, założona z inicjatywy Zjednoczenia, ale przy wsparciu „Pochodni” Bratnia Pomoc, która rocznie przyznawała około 200 pożyczek. Gorzej jednak było po ukończonych studiach, gdy absolwenci szukali stosownego dla swych kwalifikacji zatrudnienia⁸⁷. Dodajmy, że w każdym środowisku mniejszościowym takich możliwości nie było zbyt wiele. Niektórzy szukali więc takiej możliwości po drugiej stronie, często zrywając dotychczasowe kontakty z własną wspólnotą narodową.

W drugiej połowie lat trzydziestych nasiliły się trudności w funkcjonowaniu polskich organizacji i stowarzyszeń. W wyniku nowych zarządzeń litewskich wydawanych przez MSW coraz trudniej było prowadzić statutową działalność. Borykający się z trudnościami został zamknięty nawet Klub Miłośników Kulturalnych Rozrywek. Skupiał on młodą polską inteligencję. Dotychczas Klub posiadał własny lokal, bibliotekę z cennymi wydawnictwami,

⁸⁶ LVA, F. 1654, ap. 1, b. 84, k. 31. Protokół Nr 76 z posiedzenia zarządu z 1 marca 1935 r.

⁸⁷ *Działalność KO Towarzystwa „Pochodnia” w okresie 1935-1937*, „Sprawy Narodowościowe” 1937, nr 3, s. 333-334. (W 1936 r. zarząd Zjednoczenia tworzyli: Zbigniew Niekrasz – prezes, Helena Szatyńska – wiceprezes, Regina Lachowiczówna – I sekretarz, Jadwiga Galińska – II sekretarz, Zygmunt Laus – skarbnik, Józef Łukaszewicz – bibliotekarz, Jan Namowicz – gospodarz lokalu).

prenumerowano też prasę krajową i zagraniczną. Odbywały się tam odczyty, zebrania dyskusyjne oraz spotkania towarzyskie i świetlicowe⁸⁸. W tym czasie do klubu tego należało około 180 osób i to w przewadze studentów. Wielu z ich w czasie wakacji, w ramach zajęć Klubu, angażowało się do pracy społecznej oraz kulturalno-oświatowej. Natomiast tam, gdzie nie było polskich szkół, członkowie Klubu uczyli dzieci pisania i czytania w języku polskim. Akcję tę wspierał „Głos Młodych” zalecając, aby: „Do ludności podejść prosto i serdecznie po przyjacielsku, zdobyć jej szacunek i zaufanie, żyć się słowem i czynem, być na każdej wiejskiej uroczystości, jak wesele, odpust, dożynki, zabawie rodzinnej”⁸⁹. Działalność taką uznano za najlepszy sposób zadokumentowania, że nie ma różnic między Polakami z powodu pochodzenia i wykształcenia. „Mogą być tylko różnice mówiące o wzorowym zachowaniu się: prostym, naturalnym lecz zawsze grzecznym i przyzwoitym, a staranie o powiększenie wiedzy jest po to, aby nieść radę i pomoc swym rodakom”⁹⁰.

Jak zwykle po wakacjach, zwołano (16 października 1937) zebranie Zjednoczenia, by wybrać nowy zarząd na rok akademicki 1937/38⁹¹. Pojawiły się jednak znów nowe trudności związane z kolejną litewską ustawą o stowarzyszeniach. Zobowiązywała ona do kolejnej zmiany statutów, jako warunku, by placówka taka mogła być ponownie zarejestrowana. Termin rejestracji upływał z dniem 31 grudnia 1937 r. Do tego czasu 5 polskich stowarzyszeń nie zdołało dokonać tych formalności i zostały zlikwidowane. Ogółem z różnych powodów zamknięto 15 polskich instytucji i organizacji. W tym gronie znalazł się Związek Polskiej Młodzieży Akademickiej Litwy oraz studencka korporacja „Lauda”. Powiadomiono także, iż na mocy tej ustawy nie istnieje możliwość ponownego zarejestrowania odrzuconych statutów. Jednocześnie zawiadomiono 10 innych polskich instytucji i stowarzyszeń, że statuty ich przyjęto i od 1938 r. mogą wznowić swoją działalność. W gronie tym znalazło się także Zjednoczenie Polaków Studentów Uniwersytetu Witolda Wielkiego i żeńska korporacja studentek „Znicz”⁹². Dalsza działalność

⁸⁸ H. MONWIDÓWNA, *Sprawy ludności polskiej*, „Sprawy Narodowościowe” 1938, nr 6, s. 709.

⁸⁹ *Przed wakacjami*, „Głos Młodych” 1937, nr 11-12, s. 1. (Pracami tymi kierował już nowo wybrany zarząd w składzie: Hipolit Fronckiewicz, Alina Jacuńska, Maria Jankowska, Marian Juszkiewicz, Wanda Salmonowiczówna, Czesław Sosnowski, Marian Wardziukiewicz).

⁹⁰ Tamże, s. 2.

⁹¹ LVA, F. 1654, Ap. 1, b. 93, k. 5. Korespondencje 1937-1938. W skład zarządu weszli: Leon Wojczulewicz (prezes), Zygmunt Ugiński (wiceprezes), Jadwiga Galińska (sekretarz) i Juliusz Dawidowicz (gospodarz).

⁹² *Likwidacja pięciu polskich towarzystw w Litwie*, „Sprawy Narodowościowe” 1937, nr 6, s. 703,704.

tych placówek została jednak znacznie ograniczona na mocy wprowadzonych zmian wynikających z przepisów kolejnej ustawy o stowarzyszeniach. Dotyczyły one głównie działalności organizacji mniejszościowych w zakresie form pracy narodowej, zgromadzeń, przeprowadzania różnych imprez i uroczystości. Natomiast tam, gdzie udział w nich był płatny, wprowadzono obowiązek odprowadzania do kasy państwowej zysku od biletów w wysokości 10-40%. Z tego obowiązku zwolnione mogły być tylko bilety na odczyty oraz imprezy organizowane przez instytucje państwowe. Nieprzestrzeganie tych zarządzeń groziło karą tysiąca litów lub jednego miesiąca aresztu. Wprowadzane zarządzenia spowodowały, że na początku 1939 r. liczba członków Zjednoczenia spadła do 53 osób⁹³.

Po nawiązaniu stosunków dyplomatycznych polsko-litewskich w lipcu 1939 r. na zaproszenie zarządu ZPSUWW przybyła do Kowna grupa młodzieży akademickiej z Poznania. Pod opieką polskich studentów goście z kraju przez kilka dni zwiedzali ciekawsze miejsca i zabytki oraz spotykali się z tutejszą młodzieżą polską⁹⁴. Były to już ostatnie dni Zjednoczenia, ale jeszcze 15 marca 1940 r. zarząd zwrócił się do rektora z prośbą o pozwolenie odbycia zebrania wyborczego na terenie uczelni, na które przybyło tylko 37 polskich studentów⁹⁵. W wyniku przeprowadzonych wyborów powstał już ostatni, półoficjalnie działający zarząd tej organizacji. Wiosną 1940 r. Zjednoczenie Polskich Studentów Uniwersytetu Witolda Wielkiego zostało zlikwidowane. Z pewnością „Zjednoczenie było dobrą szkołą obywatelskiego, patriotycznego i społecznego wychowania polskiej młodzieży akademickiej na Litwie. Organizacja ta starała się przewodzić i pomagać pozostałym polskim związkom akademickim i zadanie swoje pełniła do końca”⁹⁶.

---

⁹³ *Do wiadomości organizatorów imprez*, „Głos Młodych” 1939, nr 13-16, s. 15 (na Wydziale Medycznym studiowało 15 osób, Technicznym – 14, Matematyczno-Przyrodniczym – 12, Humanistycznym – 10, Prawa – 2).

⁹⁴ *Wycieczki z Polski*, „Głos Młodych” 1939, nr 13-16, s. 15. (Skład zarządu: Józef Desznica (prezes), Jerzy Dowgird (wiceprezes), Nina Borowska (I sekretarz), Janusz Klonowski (II sekretarz), Waleria Wojniłowiczówna (skarbnik), Teresa Wojtkiewicz (bibliotekarz), Włodzimierz Afanasjew (gospodarz).

⁹⁵ LVA, F. 1654, Ap. 1, b. 166, k. 32. Podanie do rektora Uniwersytetu Witolda Wielkiego (1940). (Skład ostatniego zarządu: Józef Deksznia, Marian Juszkiewicz, J. Kiełczewski, Z. Rutkowski, S. Stepukanis, Waleria Wojniłowiczówna, Teresa Wojtkiewiczówna).

⁹⁶ M. JACKIEWICZ, *Polskie życie kulturalne...*, s. 269.

BIBLIOGRAFIA

- Archiwum Akt Nowych w Warszawie [AAN]
Zespół Ministerstwo Spraw Zagranicznych, sygn. 947, 6141, 6158, 10217, 2315
Światowy Związek Polaków Zagranicą, sygn. 275, 475
- Litewskie Archiwum Państwowe w Kownie [LVA], F. 1654, F. 1169
„Iskry” 1927-1934.
- JACKIEWICZ M., Polskie życie kulturalne w Republice Litewskiej 1919-1940, Olsztyn: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Olsztynie 1997.
- SAWICKI J., Rozkwit i upadek. Polski ruch akademicki na Litwie w latach 1922-1940, „Magazyn Wileński” 1997, nr 1.
- SCHUMMER E.M., Nowa Litwa, Warszawa 1930.
„Sprawy Narodowościowe” 1929-1938.

Z DZIEJÓW POLSKICH ORGANIZACJI AKADEMICKICH NA LITWIE

Streszczenie

Liczna mniejszość polska w Republice Litewskiej w latach międzywojennych znalazła się w bardzo trudnej sytuacji. Wynikała ona z nieuregulowanych stosunków dyplomatycznych pomiędzy Litwą i Polską oraz nieprzyjawnego stosunku władz litewskich do mniejszości polskiej. W jej szeregach znajdowało się wiele młodych ludzi w wieku studenckim. W tym czasie liczne myśli ideowe i organizacyjne różnymi drogami docierały na Litwę Kowieńską z ośrodków akademickich Wilna. Dopiero jednak po utworzeniu uniwersytetu w Kownie wielu młodych Polaków podjęło studia na różnych wydziałach. W 1925 r. powstała również myśl założenia własnej organizacji skupiającej polską młodzież akademicką. Było to Zjednoczenie Polaków Studentów Uniwersytetu Litewskiego. Z tym faktem wiązano pewne nadzieje na jakąś formę pojednania polsko-litewskiego. Wynikało to z tego, że młodzież polska studiująca na Uniwersytecie w Kownie była bardziej podatna na taką współpracę niż starsze pokolenie rodaków. Odnieść to można również do poglądów i form pracy ideowej i organizacyjnej. Przykładem tego są różne poglądy oraz inicjatywy zmierzające do konsolidacji i zjednoczenia całego ruchu młodzieżowego, wynikające z położenia mniejszości polskiej na Litwie.

Można to dostrzec śledząc ducha ideowego i przebieg dorocznych uroczystości i zjazdów polskiej młodzieży akademickiej Litwy. Z jej szeregów wyrosło wielu wybitnych działaczy, którzy zadania ruchu polskiego na Litwie widzieli nieco szerzej, niż utarte stereotypy powstałe w czasach sporu i konfliktów polsko-litewskich. Czołową rolę w tym odgrywało właśnie Zjednoczenie Polaków Studentów Uniwersytetu Litewskiego w Kownie (po 1930 r. Witolda Wielkiego). Organizacja ta odgrywała także ważną rolę w całym środowisku polskim na Litwie, w którym polska inteligencja była już znacznie zdziesiątkowana. Zjednoczenie miało również znaczącą pozycję na terenie Uniwersytetu w Kownie i wśród całej społeczności akademickiej na Litwie i poza jej granicami.

Z szeregów młodzieży akademickiej wyrosło wielu znanych uczestników opozycji antysowietkiej i antyhitlerowskiej, którzy czynnie włączyli się do walki o sprawę polską. Po II wojnie światowej tych, którzy przeżyli, można było spotkać w Białymstoku, Gdańsku, Olsztynie, Toruniu, Warszawie czy Wrocławiu.

Słowa kluczowe: Polska; Litwa; Kowno; Uniwersytet Litewski; polscy studenci

FROM THE HISTORY OF POLISH ACADEMIC ORGANISATIONS IN LITHUANIA

Summary

In the period between the World Wars, the numerous Polish minority in the Republic of Lithuania (or Kaunas Lithuania, as Poles used to call it) found themselves in a very precarious position. It was due to severed diplomatic relations between Lithuania and Poland and the hostile attitude of the Lithuanian authorities towards the Polish residents. Many of the Poles in Lithuania were young people of university age. At that time, new ideological and organisational initiatives would reach the Republic of Lithuania through various channels from the academic centres of Vilnius (then in the Republic of Poland). However, it was only after the establishment of Kaunas University that many young Poles were admitted to various faculties. In 1925, an idea was put forward to establish an organisation for the Polish academic youth. This is how the Union of Polish Students of the University of Lithuania was formed. This fact raised hopes for some form of Polish-Lithuanian reconciliation. The Polish youth studying at the university in Kaunas were more eager to seek mutual collaboration than the older generation of compatriots. The same was true about the views and forms of ideological and organisational work. For example, a number of views and initiatives surfaced that aimed to consolidate and unite the entire youth movement around the situation of the Polish minority in Lithuania.

This becomes evident when exploring the ideological spirit and programme of annual rallies and celebrations held by the Polish academic youth in Lithuania. The movement spawned many outstanding activists who tried to adopt a broader approach to of the Polish initiatives in Lithuania instead of narrowing them down to the usual stereotypes created in the time of Polish-Lithuanian dispute and conflicts. The leading role in this process was assumed by the Union of Polish Students of the University of Lithuania in Kaunas (in 1930 named after Duke Vytautas the Great). This organisation influenced the entire Polish community in Lithuania, whose intelligentsia had already been severely depleted. The union also enjoyed a significant position at the university in Kaunas as well as among the entire academic fraternity in Lithuania and abroad.

Many merited participants of the anti-Soviet and anti-Nazi opposition struggling for the Polish cause in the following years were recruited from among the ranks of the academic youth. After WW2, the survivors settled in in Białystok, Gdańsk, Olsztyn, Toruń, Warsaw, and Wrocław.

Keywords: Poland; Lithuania; Kaunas; University of Lithuania; Polish students

Translated by Konrad Szulga